

TÜRKİYE'DE

İTHAL VE İHRAÇ MALLARI FİYAT KONTROLU (*)

Dr. Selâhaddin TUNCER
Maliye Vekâleti Hesap Uzmanı

T E T K İ K P L Â N I

Giriş I — **Devlet ve fiyat** A) Devletin fiyata müdahalesi B) Türkiye'de Dış Ticaret Rejimi, iç ve dış piyasa fiyat kontrolünü tanzim eden mevzuat 1. Dış ticaret ve dış ticaret rejimini tâyin eden mevzuat 2. Fiyat kontrolü (iç piyasa) nu tanzim eden mevzuat 3. Fiyat kontrolü (ithal malları) nu tanzim eden mevzuat. II — **İthal ve ihrac malları fiyat kontrolü için lüzumlu şartlar ve vasıtalar.** III — **Türkiye'de ithal ve ihrac malları fiyat kontrolünün lüzumu, zaruret ve sebepleri.** IV — **Yabancı memleketlerde fiyat kontrolü** A) İngiltere'de fiyat kontrolü B) Fransa'da fiyat kontrolü C) Almanya'da fiyat kontrolü. V — **İthal ve ihrac malları fiyat kontrolünün Türkiye'deki tatbikatı** A) Birinci devre: İthalâtçı Birliklerince yapılan kontrol B) İkinci devre: Ticaret ve sanayi odalarınca yapılan kontrol C) Üçüncü devre: Halihazır durum. 1. İthal malları fiyat kontrolü a) Fiyat kontrolünün hukukî mesnedi b) Gaye ve prensipler c) Teskilât ve çalışma aa) İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesi bb) İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesi. 2. İhrac malları fiyat kontrolü a) Fiyat kontrolünün hukukî mesnedi b) Gaye ve prensip'ler c) Teskilât ve çalışma. VI — **İthal ve ihrac malları fiyat kontrolünde karşılaşılabilecek güçlükler** VII — **Fiyat kontrolünü takvive edecek diğer müessir tedbirler** A) Kalite kontrolü B) Kantite kontrolü C) Menşei memleket ve firmanın kontrolü. VIII — **İthal ve ihrac malları fiyat kontrolünün muhtemel komplikasyonları ve reaksiyonları.** IX — **İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesinin 1957 yılı faaliyet neticeleri** — Netice — Bibliyografya.

(*) Bu etüd 1957 yılı kış sömestresinde Türkiye'de bulunan Colombia Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Cheatam'ın riyaset ettiği öğretim üyelerine mahsus bir seminerde tebliğ edilmiş ve sonradan Hukuk Fakültesi Mecmuasında neşrine karar verilmiştir. Etüdün hazırlanışı ile neşri arasında geçen iki seneye yakın bir zaman fâsılasında Türkiye'nin dış ticaret rejiminde ve fiyat kontrol sisteminde oldukça ehemmiyetli değişiklikler vukua gelmiştir. Etüdün baskıya verildiği bir sırada bu tahavvülâta göre tekmil metni değiştirmek oldukça müşkül ol-

Giriş

Dış ticaret ve fiyat kontrolü gibi halen çok aktüel bir mahiyet arzeden meselelerin iktisadî ve hukukî bakımdan ele alınarak tetkik edilmesinde büyük faide vardır. Biz de bu meseleleri Türkiye'de ithal ve ihracat malları fiyat kontrolü başlığı altında toplayarak tetkik etmek istiyoruz. Bu konunun ele alınması ve tetkiki dolayısıyla aşağıdaki birkaç noktanın gözönünde bulundurulması lâzımdır.

duğu için tarih olan hususları aynen ipka ile değişiklikleri göstermeye mümkün merteye gayret edilmiştir.

Bu tahavvülâtın belli başlılarına burada işaret etmekte fayda mülahaza olunmuştur. Bilindiği gibi, Hükümet 4 Ağustos Kararları gereğince alınan istikrar tedbirleri ile Türkiye'nin dış ticaret rejimini tar-amen değiştirmiştir. Temin olunan kuvvetli dış kredi ve yardımlar sayesinde, dış ticarete liberasyona doğru bir temayül belirmiş; buna muvazi olarak Millî Korunma Kanunu ve buna müteferri tazyidatı kaldırılmaya doğru bir adım atılmıştır. Bu ara ithal ve ihracat malları fiyat kontrolü de, kuvvetli bir bünye tahavvülâtına uğramıştır. Etüdümüzde bu değişiklikleri göstermek bir bakıma zaruret olmuştur. Aksi takdirde bu tetkik daha neşri sırasında bir tarih olmak talihsizliğine uğrayabilirdi.

Konuya geçmeden önce, Dış Ticaret Rejimine ait değişimin kronolojik ve sistematik bir seyrini şu şekilde sıralamak mümkündür: 25/8/1958 tarih ve 9990 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 23/8/1958 tarih ve 4/10707 sayılı **Dış Ticaret Rejimi Hakkındaki Karar** ile 1/9/1953 tarih ve 4/1360 sayılı eski **Dış Ticaret Rejimi Hakkında Karar** yürürlükten kaldırılmıştır. 16 maddeden ve beş kısımdan ibaret olan yeni Karar ile daha liberal ve formaliteden ayıklanmış yeni bir rejime doğru gidilmiştir. Müteakiben 5/9/1958 tarih ve 9999 sayılı Resmî Gazete'de Ticaret Vekâletince **Dış Ticaret Rejimine Dair İhracat Talimatnamesi** ilân edilmiş ve ihracatın kayıt ve sarta tâbi olmaksızın dünya piyasalarına serbestce yapılması kabul edilmiştir. Nisbeten uzun bir hazırlıktan sonra 23/9/1958 tarih ve 10014 sayılı Resmî Gazete'de yine Ticaret Vekâletince **Dış Ticaret Rejimine Dair İthalât Talimatnamesi** yayımlanmış ve o tarihlerde büyük bir tikanıklığa mâruz kalan dış ticaretimizi formalite bakımından ferahlatan tedbirler alınarak, ithalâtımızın bitâteral anlaşmalı memleketler dışındaki dünya pazarlarından yapılması yoluna doğru gidilmiştir. Gerek Dış Ticaret Rejimi Kararnamesinde gerek İthalât ve İhracat Talimatnamesinde fiyat kontrolü esas itibariyle kabul olunmuştur.

Bu hukukî baz üzerine dayanan dış ticaret rejimine göre eski tahsis sistemi ilga edilmiş, bunun yerine üç aylık global kota usulüne geçilmiştir. Böylece, transfersiz tahsis rejimi yerine transferi derhal yapılan kota usulü, dış ticaret rejimimizde esaslı bir reform olarak tavsif edilebilir. Kuvvetli bir dış yardım ve kredi ile desteklenen bu rejimin,

Önce, ele aldığımız bu konu yanı iktisadî yanı hukukî bir mahiyet taşımaktadır. Bu bakımdan konunun sadece iktisadî noktai nazardan ele alınması, meselenin lâıyıkı veçhile aydınlanması için kâfi değildir. Bu sebeple etüd hazırlanırken iktisadî noktai nazar yanında meselenin hukukî veçhesine de ayrıca ehemmiyet verilmiş ve imkân nisbetinde bu veçhenin belirtilmesine de gayret edilmiştir. Netice itibarıyla, tetkik konusunda, iktisadî - hukukî karaktere aynı ölçüde yer verilmeye gayret olunmuştur.

Diğer taraftan bu tetkikin hazırlanışında, meselenin tat'biyatında bir müddetten beri fiilen çalışmamız büyük kolaylık sağlamıştır. Bu şekilde konunun hukukî ve iktisadi esasları araştırılırken pratiği ile de meşgul olmak suretiyle bir senteze varılmaya gayret edilmiştir.

Nihayet, fiyat kontrolü denilen mekanizmanın biri dahilî ticarete diğeri de dış ticarete münhasır olmak üzere iki ayrı cephesi mevcuttur. Dahilî ticarete taallük eden fiyat kontrolü bugün Millî Korunma Kanunu ile buna uyularak çıkarılan kararnamelerle yürütölmektedir. Hemen işaretedelim ki, dahilî ticarete ve iç piyasa fiatlarına taallük eden fiyat kontrolü bu tetkikin sınırları dışında kalmaktadır. Dış ticaret sahasına taallük eden fiyat kontrolü pratikte ithal ve ihrac malları fiyat kontrolü şeklinde tezahür eder. Biz etüdümüzde meselenin bu ikinci cephesiyle meşgul olacağız.

Yukarda çerçevesini çizmeye çalıştığımız tetkik konusuna önce devlet ve fiyatlar münasebetini inceleyerek gireceğiz. Bundan sonra ithal ve ihrac malları fiyat kontrolünün şartları ve vasıtan üzerinde durularak ve böyle bir kontrolün memleke'imiz bakımından lüzum ve zaruretine işaret olunacaktır. Bu ara yabancı memleketlerdeki fiyat kontrolüne de kısaca temas olunacak ve müteakiben dış ticaret sahasına münhasır olan fiyat kontrolünün tarihçeci çizilerek hali hazır durum etrafı şeklinde izah edilecektir. Etüdümüzün son kısmında ise fiyat kontrolünü takviye edecek

bir müddet için ferahlık yaratacağına şüphe yoktur. Kabul edilen usule uygun olarak, uzun çalışmalardan sonra memleket ihtivaçlarını göz önünde tutan ithalâtçı ve sanayici tefrikine göre **Birinci Üç Aylık Global Kota** 27/9/1958 tarih ve 10018 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış ve 150 milyon dolar tutarındaki ithalât fiilen başlamıştır. Bu satırların kaleme alındığı sırada yeni dış ticaret rejimi dahilinde yapılmakta olan ithalât devam etmekte idi.

diğer müessir tedbirlere de temas edilmiş ve fiat kontrolunun muhtemel reaksiyonları üzerinde durulmuş bu ara Daire faaliyetlerine bir göz atılmıştır. Netice kısmında ise, halihazır sistemin tahlil ve tenkidi yapılarak bazı temennilerde bulunulmuştur.

Ele aldığımız konunun yeni ve bu sebeple pek az işlenmiş olmasını bilhassa kaydetmek isteriz. Bu bakımdan müracaat edilecek kaynaklarda büyük müşkilâta maruz kaldık. Giderilmesi imkânsız güçlüklerle rağmen, bu sahada bir deneme yapmak, ileriki tetkikler için büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

I — DEVLET VE FİAT

Tarihî bir kategori olan fiat iktisadî hâdiselerin mikrak noktasıdır. Öyle ki, bugün istihsal, inkisam ve istihlâk vetiresi tamamen fiat mekanizmasına göre cereyan etmektedir. Her ne kadar fiatın teşekkülü ve fiat temevvüçleri muayyen iktisadî kanunlara göre cereyan etmekte ise de, devlet zaman zaman tek taraflı müdahaleleri ile fiat üzerinde müessir olmaktadır. Biz de fiat kontroluna başlamadan önce devlet'in fiata müdahalesini tetkik etmek ve sonra da memleketimizde fiat kontrolu ve dış ticâret sahasında halen yürürlükte buvunan mevzuata kısaca bir göz atmak istiyoruz.

A) *Devletin Fiata Müdahalesi*¹

Serbest rekabet rejiminin işlemediği devrelerde, devlet, iktisadî bir hâdise olan fiat teşekkülüne müdahale eder. Hukukî bir msnede dayanması lâzım gelen bu müdahalenin tatbikat'ta çeşitli tezahür şekilleri vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. *Fiat Kontrolu*. Bu tip müdahalenin tatbikat'ta iki ayrı şekli vardır. a) Umumi fiat kontrolu, b) Hususî fiat kontrolu (kiralarn, ücretlerin veya kartel fiatlarının kontrolu gibi).

2. *Fiat teşekkülüne yapılan otoriter müdahaleler*. Bunun da çeşit-şekilleri vardır.

a) *Vasıtalı tesirler*: Fiatın aleniyetine müteallik tedbirler (etiket usulü ve fiat listelerinin ilânı gibi), maliyet değerinin hesaplanmasına

1) Bu izahlar ana hatları itibariyle şu eserden alındı. Bak. Prof. Dr. F. Neumark: Genel Ekonomi Teorisi, C. II, Fasikül 1, İstanbul 1944, s. 88 ve m.

ait hükümler, stok ve istihsale müteallik tedbirler, istihlâki düzenleyen hükümler (vesika usulü gibi) Vs.

b) Vasıtasız tesirleri: Bu tip müdahaleler fiat teşekkülü üzerinde doğrudan doğruya müessir olur. Fiatların tâyin ve tesbitine ait kararlar, fiat yükselmelerini önleyici hükümler, devletin bazı fiatları aynı seviyede tutma veya yükseltmeyi veya indirmeyi hedef tutan tedbirler ve nihayet narhlar Vs.

Bunlardan en mühim müdahale şekli şüphesiz ki narh koymaktır. Narh, devletin hükümranlık haklarına dayanarak ya bizzat veya selâhiyet verdiği diğer âmme teşekkülleri (belediyeler gibi) tarafından fiatın otoriter bir tarzda tâyin ve tesbitidir. Başlıca iki nevi narh vardır. Birincisi *tanzimî narhlar*dır ki, fiata istikamet verir ve piyasayı takip eder. İlâç ve noter harçlarının tesbiti buna misal olarak gösterilebilir. İkincisi *hakikî narhlar* olup azamî veya asgarî fiat tesbiti şeklinde görülür ve piyasadaki tesirleri gayet geniştir.

B) Türkiye'de dış ticaret rejimi, iç ve dış piyasa fiat kontrolünü tanzim eden mevzuat

Devletin fiata ve fiat hareketlerine müdahalesi prensip itibariyle kanun, kararname, nizamname, talimatname ve sirküler gibi mevzuata istinat etmektedir. Tetkik mevzuumuzu aydınlatması bakımından Türkiye'de, dış ticaret rejimi, iç ve dış piyasa fiat kontrolü hakkında neşredilen mevzuatı dört ana grup etrafında toplayarak vermeyi maksada uygun buluyoruz. Bu şekilde ileride memleketimize taallük eden izahların kolayca kavranması bakımından aşağıdaki tablolar faydeli olacaktır.

1. Dış ticareti ve dış ticaret rejimini tâyin eden mevzuat :

Dış ticaret rejimi tayin ve tesbit eden mevzuat fevkalâde dağınık ve karışık bir manzara arz ediyordu. Halen yürürlükte bulunan ve bulunmayan dış ticaret rejimine taallük eden mevzuatın belli başlısını aşağıdaki şekilde sıralamak kabildir.

Mevzuatın nev'i ve adı	Mevzuatın		Resmî Gazete	
	Tarihi	No. sı	Tarihi	No. sı
Eski Dış Ticaret Rejimi :				
1) <i>Dış Ticaret Rejimi Hakkında İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi</i>	1/9/953	4/1360	—	8498
	1/9/953	4/1362		
Not: Bu kararnameler liberasyon rejimine son vermiştir. Halen yürürlükte olan dış ticaret rejimi bu iki kararnameye dayanmaktadır (Mülgadır).				
2) <i>Dış Ticaret Rejimine Dair Talimatname</i>	—	—	12/9/953	8506
Not: Bu Talimatname yukarıda zikredilen Bakanlar Kurulu kararına ve K/908 sayılı Koordinasyon Kararnının İktisat ve Ticaret Vekâletine verdiği salâhiyete istinaden neşredilmiştir (Mülgadır).				
3) <i>Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 14 sayılı Karar</i>	28/7/955	4/5842	15/9/955	9104
Not: Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 25/2/1930 tarih ve 1567 sayılı kanun ile muaddel 20/2/1954 tarih ve 6258 sayılı kanun hükümlerine göre İcra Vekilleri Hey'etinin 28/7/1957 tarih ve 4/5842 sayılı kararnamesi ile yürürlüğe konulmuştur. Bu kararnamede de dış ticaret rejimini alâkadar eden birçok hükümler mevcuttur (Halen mer'idir).				
4) <i>Yukarıdaki kararname, talimatname ve kararı itmam ve</i>				

*tadil eden bir seri mevzuat ile
Ticaret Vekâleti Sirküleri ve
Maliye Vekâleti Tebliği*

Not: Bu mevzuat külliyesi o kadar âzîm bir yekûn tutmaktadır ki, burada sıralanmasına imkân yoktur. Bunları Resmî Gazete kolleksiyonlarından ve Maliye Vekâleti ile Türk Ekspres Bank A. Ş. tarafından hususî olarak neşredilen külliyattan takip etmek mümkündür. Bunlar arasında dış ticarete ve dış ticaret rejimine taallûk eden hükümler mevcuttur (Mülgadır).

Yeni Dış Ticaret Rejimi :

5) Dış Ticaret Rejimi Hakkında Karar

23/8/958 4/10707 25/8/958 9990

Not: Bu kararname ile 1/9/1953 tarih ve 4/1360 sayılı İcra Vekilleri Hey'eti Kararı ile mer'iyete konulmuş olan Dış Ticaret Rejimi Hakkındaki Karar ve tadilleri mer'iyetten kaldırılmıştır. Bu karar 5853 sayılı Kanununun 12 ve 13 üncü maddelerine istinaden Ticaret Vekâletince hazırlanmıştır. Rejim V. kısımdan ibaret olup 16 maddedir. Daha liberal ve formaliteden ayıklanmış bir dış ticaret rejimine doğru gidilmiştir.

6) Dış Ticaret Rejimine Dair İhracat Talimatnamesi

— — 5/9/1958 9999

Not: 23/8/1958 tarih ve 4/10707 sayılı İcra Vekilleri Hey'eti kararı ile mer'iyete konulan Dış Ticaret Rejimi Hakkında

Karara istinaden Ticaret Vekâletince neşredilmiştir. İhracata ait teknik teferruat ve hükümleri muhtevidir.

7) *Dış Ticaret Rejimine Dair İthalât Talimatnamesi*

Not: 23/8/1958 tarih ve 4/10707 sayılı İcra Vekilleri Heyeti kararıyla meriyete konulan Dış Ticaret Rejimi Hakkındaki Karar'a istinaden Ticaret Vekâletince neşredilmiştir. İthalâta ait teferruatı ve usulleri etraflı şekilde izah etmektedir.

— — 23/9/958 10014

8) *İlk Üç Aylık Global Kota*

Not: Bu kota Dış Ticaret Rejimine Dair Talimatnamenin hükümleri gereğince tanzim ve neşredilmiştir. Kota 150 milyon dolar olup normal ithalât ile İCA ithalâtı bu kota içinde mezcedilmiştir. Kota en müb-rem zarurî ithal malları ile sınaî ham maddelerine tahsis edilmiş ve ithalâtçı ve sanayici tefriki göz önünde bulundurulmuştur. Eskinin transfersiz tahsis rejimine nazaran global kota usulü ileri bir adım telâkki edilebilir.

— — 27/9/958 10018

2. *Fiyat Kontrolü (İç Piyasa) nu tanzim eden mevzuat :*

İç piyasa fiyatlarının kontrolü esas itibariyle tetkik konumuzun sınırları dışında kalmaktadır. Buna rağmen de mevzuu yarım bırakmamak için bu sahaya ait mevzuata da kısaca işaret edelim.

Mevzuatın nev'i ve adı	Mevzuatın		Resmî Gazete	
	Tarihi	No. sı	Tarihi	No. sı
1) Millî Korunma Kanunu	26/1/940	3780	—	—
2) Koordinasyon Kararları	—	—	—	—
Not: Millî Korunma Kanunu ve bunu tadil eden kanunlar gereğince İcra Vekilleri Hey'eti Kararları K/... rumuzlu.				
3) Ticaret Vekâleti Tebliğleri	—	—	—	—

3. Fiyat Kontrolü (ithal malları) nu tanzim eden mevzuat :

Bu tetkikin konusu münhasıran dış ticaret sahasına taallük eden fiyat kontrolüdür. Bu bakımdan ithalâta ve ithal mallarına ait fiyat kontrolü hususî bir ehemmiyet arz etmektedir. Şimdi aşağıda ithal mallarına ait fiyat kontrolü için halen yürürlükte bulunan mevzuatın bir listesi verilecektir.

Mevzuatın nev'i ve adı	Mevzuatın		Resmî Gazete	
	Tarihi	No. sı	Tarihi	No. sı
1) Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında kanun	25/2/930	1567	—	—
Not: Bu kanun ithal malları fiyat kontrolünün esasını vermekte olup 26/12/1952 tarih ve 4328 sayılı, 18/2/1950 tarih ve 5540 sayılı, 20/2/1954 tarih ve 6258 sayılı kanunlarla müddeti temdil ve ihtiva ettiği müeyyideler ağırlaştırılmıştır. Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki kararlar bu kanunun İcra Vekilleri Hey'etine verdiği selâhiyete istinaden neşredilmektedir.				

2) *Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 14 sayılı*

Karar

28/7/955 4/ 5842 15/9/956 9104

Not: Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında 1567 sayılı Kanunun 6258 sayılı kanunla değiştirilen 1 inci maddesine tevfikan İcra Vekilleri Hey'etince 28/7/1955 tarihinde kararlaştırılmıştır. Bu kararın 43 üncü maddesi ithal malları fiyat kontrolünden bahseder.

3) *Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 14 sayılı*

Karara müteallik tebliğ, Sayı: 6

Not: Bu tebliğ 12 maddelik İthal Malları Fiyat Kontrol ve Tescil Talimatnamesidir.

— — 2/7/956 9347

kolleksiyonlarından ve Maliye Koruma Hakkında 14 Sayılı Karara Müteallik 6 sayılı Tebliğe ek tebliğ B

Not: Ek tebliğ yukarıdaki talimatnamenin bazı hükümlerini tadil etmiş ve istisnai ithal denilen yeni bir tescil şekli kabul etmiştir.

— — 29/1/957 9521

5) *İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesi Kararları*

Not: İthal malları fiyat kontrolünde üst merci olarak kurulan bu teşekkül fiyat kontrolü hakkın kararlar almaya selâhiyetli kılınmıştır. Komite kararlarından mühimleri Resmî Gazete ile neşredilmektedir.

— — — —

6) *İthal Malları Fiat Kontrol Dairesi Yönetmeliği*

1/8/956

Not: Bu yönetmelik İthal Malları Fiat Kontrol Dairesinin kuruluş, çalışma esaslarını tâyin ve tesbit etmektedir.

4. *Fiat Konurolu (ihraç malları) nu tanzim eden mevzuat :*

İhraç mallanna taallûk eden fiat kontrolu da tetkik konumuza girdiği için bu sahaya ait mevzuata da kısaca bir göz atmak yerinde olacaktır. Remen işaret edelim ki, dış ticarete ait ihraç malları fiat kontroluna taallûk eden mevzuat büyük bir tenevvü göstermez.

Mevzuatın nev'i ve adı	Mevzuatın		Resmî Gazete	
	Tarihi	No. sı	Tarihi	No. sı

Eski Dış Ticaret Rejimi :

1) *Dış Ticaret İşlerine Dair "593" sayılı Sirküler*

— 593 31/7/956 9369

Not: Bu sirküler mer'î Dış Ticaret Rejimine mütedair Kararname ve Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 14 sayılı Karar ve bunlara ek talimat ve tebliğlere göre Maliye Vekâleti ile mutabık kalınarak İktisat ve Ticaret Vekâletince neşredilmiştir. Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 14 sayılı Kararın 28 inci maddesi ihraç malları fiat kontroluna taallûk edip kontrolün şeklinin Maliye ve Ticaret Vekâletlerince müştereken tesbit olunacağı hükme bağlanmıştır (Mülgadır).

Yeni Dış Ticaret Rejimi :

2) *Dış Ticaret Rejimi Hakkında Karar*

23/8/958 4/10707 25/8/958 9990

Not: Eski dış ticaret rejimine göre neşredilen 593 sayılı Sirküler ilga edilince ihraç malları fiyat kontrolü hukukî mesnedden mahrum kalmıştır. Dış Ticaret Rejimi Hakkında yeni Kararnamenin 12 nci maddesi ihraç malları fiyat kontrolünü prensip itibariyle kabul etmiştir.

3) Dış Ticaret Rejimine Dair İhracat Talimatnamesi

— — 5/9/958 9999

Not: Bu talimatnamenin 3 ve 4 üncü maddeleri ihraç mallarını fiyat kontrolüne ait teknik teferruatı ve mercileri sarahatla tâyin etmiştir.

II — İTHAL VE İHRAÇ MALLARI FİYAT KONTROLÜ İÇİN LÜZUMLU ŞARHLAR VE VASİTALAR :

Dış ticaret sahasına râci fiyat kontrolünün yapılabilmesi için bazı şartlara ihtiyaç vardır. Bunların başında hukukî şart gelir. Gerek ithalât ve gerekse ihracat sahasındaki fiyat kontrolünün kanunî bir mesnedi olması lâzımdır. Bu şart olmayınca yapılacak fiyat kontrolü imkânsız hale girer.

İthal ve ihraç malları fiyat kontrolü tatbikatta güç, teknik ve iktisadî bilgiye ihtiyaç gösteren girift bir iş olduğu için kanunî hükümler bütün bu incelikleri ve teferruatı lâyıkı veçhile kavrayamaz. Kanunlar ancak prensipleri ve ana hükümleri vaz eder. Bu bakımdan kanunun çizdiği esaslar dahilinde ve tanıdığı salâhiyetlere müsteniden hazırlanacak kararname, talimatname ve neşredilecek tebliğ ve sirkülerlerle işin tekniği ve teferruatı tanzim edilir. Bu şekilde tatbikatta lüzumlu olan seyyaliyet ve elastikiyet temin edilmiş olur. Burada ehemmiyetli olan nokta, tali derecedeki mevzuatın kanunun çizdiği prensiplere ve ana hükümlere aykırılı olmaması ve salâhiyet tecavüzlerine meydan vermemesidir.

Dış ticaret muamelelerinde fiyatın yeri ve ehemmiyeti büyüktür. Önce ithalâtın en elverişli memlekette en ucuz fiyatla yapılması, ihra-

catın da en eîverişli ve en yüksek fiyatı veren memlekete yöneltilmesi gerekmektedir. Bu vaziyete göre dış ticaret sahasında fiyat, emtea mübadelesinin mihrakı ve dinamiği olmaktadır. Bir bakıma dış ticaret çarkı fiyat mekanizmasına göre dönmektedir. Zira millî ve ticarî menfaatler ucuza almayı ve pahalıya satmayı âmiridir. Bu nokta ithal ve ihrac malları fiyat kontrolünün mahiyet farkını ve ayrıldıkları noktayı göstermesi bakımından ehemmiyetlidir. İthal ve ihrac malları fiyat kontrolünün çalışmasında bu ehemmiyetli noktanın gözden uzak bulundurulmaması lâzım gelir.

İthal ve ihrac malları fiyatlarını, çeşitli dış piyasa ve pazarlardan tetkik ve tahkik, bunların temevvüçlerini günü gününe öğrenmek oldukça güç bir iştir. Bunun için iyi bir istihbarat, bilgi ve tecrübeye ihtiyaç vardır. Belli başlı ithal ve ihrac mallarının çeşitli piyasa ve borsalara göre değişik fiyatlarını takip etmek ve yapılan arz ve taleple bu fiyatları karşılaştırmak, binlerce müracaatın bu bilgiye göre kabulü veya reddi hususunda karar vermek kolay değildir. Bu hizmeti ifa için kontrol teşkilâtının iyi organize edilmesi, muntazam çalışması, çabuk ve doğru haber alabilmesi, muhtelif piyasa ve ticarî mahfil ile işbirliği yapması şarttır. Bunun için de teşkilâtın :

1. Geniş bir muhabere yetkisinin bulunması zaruridir. Teşkilât istediği kaynaktan, istediği hususu sorup, gereken malûmatı alabilmelidir.
2. Dünyadaki fiyat hareketlerini muhtelif katalog, bülten, fiyat listesi ve sair istatistikî donelerle takip etmelidir.
3. Fiyat tetkik ve etüdünü hukukî, iktisadî bilgi yanında geniş teknik bilgiye ihtiyaç gösterir. Bu bakımdan hukukî ve iktisadî bilginin geniş teknolojik bilgi ile işbirliği yapması lâzımdır. Bu bakımdan kontrol teşkilâtında hukukçu, iktisatçı ve teknisyenlerin birlikte çalışması, muamelelerin sür'ati, selâmeti ve emniyeti bakımından mühimdir.
4. Teşkilât icabı halinde kendi elemanları vasıtasıyla, muayyen hususları mahallen etüd ettirip karar bağlayabilmelidir.

Her teşkilâtı kurup işleten unsur insandır. Modern teşkilâtçılık ve idarede personel dediğimiz beşerî unsurun ehemmiyeti münakaşa edilemez. İthal ve ihrac malları fiyat kontrolünde iyi yetişmiş, bilgili ve tecrübeli personele şiddetle ihtiyaç vardır.

III — TÜRKİYE'DE İTHAL VE İHRAÇ MALLARI FİYAT KONTROLÜNÜN LÜZUM, ZARURET VE SEBEPLERİ

İthal ve ihrac malları fiyatlarını kontrol etmek bazı bakımlardan mü-

him bir lüzümü ve zaruretin ifadesi olduğuna şüphe yoktur. Dış ticaret sahasına râci olan bu kontrol, bir bakıma döviz kontrolü, kambiyo kontrolü gibi tedbirler silsilesi ile yakından alâkalı ve bazan onun bir parçası olmaktadır. İthal ve ihraç malları fiyat kontrolünün lüzümü ve zarureti, bunun sebep ve saikleri üzerinde durmak böyle bir kontrolün mahiyetini anlamak bakımından faydeli olacaktır. Nisbeten memleketimizin durumunu nazara alarak bunları şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Türkiye iktisaden az gelişmiş bir memlekettir. Malûm olduğu üzere böyle memleketlerde yatırım ve istihsal teşvik saikleriyle dış ticaretin sıkı bir kontrole tâbi tutulması zaruridir. Bu kontrol ve murakabe ithal ve ihraç mallarının *miktar*, *kalite* ve *fiat*ından başlayarak döviz ve tediye meselelerine kadar uzanır. İthal ve ihraç mallarının fiyat kontrolü bu vetirenin ancak bir kısmıdır.

Bilindiği gibi memleketimizin döviz kaynakları mahdut ve fakat kalkınma hamlesi ve bununla ilgili olarak döviz ihtiyaçları hudutsuzdur. Bu itibarla mahdut olan kaynakların tasarruflu şekilde ve titizlikle kullanılması ve imkânların en rasyonel şekilde kanallara edilmesi gerekir. Bunun için de memleketin ihtiyacı olan malları en elverişli memlekette en ucuz fiyatla ithali lâzımdır. Aynı şekilde ihracatımızı da beynelmilel piyasaya göre yöneltip mahsullerimizi en müsait fiyatlarla satmamız zaruridir. Muhtelif sebeplerle bu mekanizma işleyememiş, dolayısıyla pahalı satıp pahalı almak zorunda kalmıştır. Bu sebeple ithal ve ihraç mallarını titiz bir kontrol süzgecinden geçirmek elzemdir.

İktisaden ileri memleketlerde bile dış ticaret sahasında çeşitli kontrollerin mevcut olduğu malûmdur. Bu kontroller mal kalitelerine, tediye meselelerine, mal mübayaalarına ait olmak üzere çeşitli sahalara teşmil edilmektedir. Bu memleketlerde bazı ithal mallarının memlekete girmesinin cins, miktar ve nevi bakımından tahdide tâbi tutulduğu, bazı zarurî ve lüzumlu malların da en elverişli memlekette ucuz fiyatla temini için tedbirler alındığı ve kontrole gidildiği bir hakikattir. Gelişmiş memleketler için bahis mevzuu olan bu tip takyit ve kontrollerin az gelişmiş memleketler için de fazlasıyla vârit olacağı aşikârdır. Buna enaleyh Türkiye bakımından ithal ve ihraç malları fiyat kontrolü memleket iktisadiyatı bakımından lüzumlu ve zaruridir.

2. Türkiye'de iç piyasa fiyatları ile dış pazar fiyatları arasındaki fark son zamanlarda gittikçe artmıştır. Fiyat endekslerine göre (1948 = 100, 1957/Haziran = 175) Türkiye'de iç fiyat seviyesi devamlı surette artmakta ve beynelmilel piyasa ile iç pazar arasındaki fark büyümek-

tedir. Bunun tabii bir neticesi olarak evvelâ ithal malları nisbî olarak ucuzlamakta sonra da bu malara karşı talep artmaktadır. Dahîî talebin şiddetlenmesi ithalâtı kamçulamaktadır. Buna karşılık ihracat mallarımızın fiyat yüksekliği ve iç talebin artması ihracatımızı güçleştirmekte ve beynelmilel piyasaya nazaran yüksek olan fiyatlara ihracat müşkilâta maruz kalmaktadır. Kısmen dahili fiyat yükselmelerinin ve kısmen de resmî kambiyo rayiçlerinin anormalliğinin bir neticesi olarak ithalât ve ihracat zaman zaman tıkanmaktadır².

Bu çıkmaza hâl çareleri aramak tetkik mevzuumuzun dışında kalmakla beraber burada, alınacak tedbirlere de kısaca işaret etmek yerinde olacaktır. Bunlardan birincisi sert bir tedbir olan devalüasyonudur. İkincisi ise fiyatları yüksek ve ihracat kabiliyetleri düşük olan bazı ihracat mallarımıza prim vermektir. Bu ikinci yol birinciye nazaran daha mülâyim ve daha uygun bir tedbir olacaktır.

Bu tedbirlere tevessül edilmediği ahvalde, ihracat mallarının fiyat yüksekliği ithal mallarına sirayet edecek ve sun'î şekilde düşürülmüş fiyatlarla yapılan ihracatın fiyat farkı, dolayısıyla ithal mallarına binecektir. Dış ticaretteki bu karışık fiyat mekanizması aynen mütevasıl kaplardaki su seviyesine benzetilmektedir. Böylece ithal ve ihracat malları fiyatlarında da nisbî bir muvazene teessüs eder. Bu tevazün, ihracat mallarında beynelmilel piyasaya nazaran mevcut fiyat fazlalığı, ithal mallarına zammedilmek suretiyle doğacaktır. Başka bir deyişle, malımızı pahalı şekilde alan memleketler bize pahalı şekilde mal satmak suretiyle bu farkı telâfi etmeye çalışacaklardır. Dış ticareti serbest piyasalardan çekerek bilâteral anlaşmalara müncer kılan bu anormal duruma nihayet vermek için ithal ve ihracat mallarına mahsus müessir bir fiyat kontrolunun tesisi, dış ticaretin müşkiller içinde bulunduğu bir devrede, ziyadesiyle lüzumludur.

3. Türkiye'den yabancı memleketlere vâki döviz kaçakçılığının bir açık kapısı da ithalât olmaktadır. Bu mekanizma, yabancı memleketlerde yüksek fiyat ve bedel üzerinden tanzim edilen faturalarla çalışmaktadır. Her yıl bu kanaldan yurt dışına külliyyetli miktarda döviz çı-

2) 4 Ağustos kararları gereğince primli kur usulü ile fiilî bir devalüasyon yapılmış olmasına ve Türk Lirasının kıymeti % 322 düşürülmesine rağmen durum yine değişmemiştir. Bu hale göre 1 dolar primli kur üzerinden 9.02 TL. olduğu halde serbest piyasa 14-15 TL. civarındadır. Bu itibarla 1957 yılı içinde ileri sürülen yukarıki mülâhazaların geniş ölçüde bugün de vârit olduğuna şüphe yoktur.

kanıldığı umumiyetle bilinen bir husustur. Buna mâni olacak tedbirlerin başında, ithal mallarının dış piyasa ve pazarlarda cari fiyatlarla muvabakatını sağlayacak bir kontrol gelmektedir.

Son yıllar zarfında ithalâtımızın kıymet ve miktar bakımından arz ettiği durumu, aşağıdaki tablodan takip etmek kabildir.

TABLO : 1

*Türkiye'de ithalâtın miktar ve kıymet itibariyle
seyrini gösterir tablo*

(rakamlar üç sıfır ilâvesiyle)

Yıllar	Kıymet milyon TL.	Siklet Ton
1950	800	1.488
1951	1.126	1.681
1952	1.557	2.141
1953	1.491	2.631
1954	1.339	2.572
1955	1.393	3.148
1956	1.141	1.889
1957	1.112	2.343

Kaynak : Dış Ticaret, Yıllık İstatistikleri
Yıl: 1956 ve 1957 İstatistik Umum Müdürlüğü
neşriyatı

Kıymet itibariyle 1-1.4 milyar lırayı ve sıklet itibariyle de 2-3 milyon tonu aşan ithalâtın gerek kalitatif gerekse kantitatif bir kontrole tâbi tutulmasının memleket ekonomisine sağlayacağı faide aşikârdır. Faraza ithalât bedelleri üzerinden sağlanacak asgarî % 10 fiyat tenzilatının memlekete temin edeceği döviz meblâğı asla küçümsenecek bir rakam değildir.

4. Türkiye'nin son yıllardaki ticaret hadlerine bir göz atmak ithal malları fiyatlarının seyri hakkında bir fikir vermektir. Bilindiği üzere ticaret haddi (terms of trade) ithalât ve ihracat fiyatlarının birbirine nisbet edilmesi suretiyle ithal emteası fiyatlarında vukua gelen tahavvülleri takip etmeye yarayan hususî bir müs'idir. Bu tahavvül bazan memleket lehine bazan da aleyhinde bir seyir gösterebilir. Başka bir

deyişle, ithal emteası fiyatları, ihracat emteasına nazaran ucuzlayabilir veya pahalılaşabilir. Şayet ithal emteası fiyatları ihraç mallarına nazaran daha sür'atle yükseliyorsa ticaret hadleri indeksi yükseliyor demektir. Bunun mânası muayyen miktar ithalât için eskisine nazaran daha fazla ihracat yapılması lâzım geldiğini gösterir.

Türkiye'nin 1948-55 yılları arasındaki dış ticaret hadlerinin seyri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 2

*Türkiye'de dış ticaret hadlerinin
seyrini gösterir tablo*

Yıllar	Dış ticaret hadleri
1948	100
1949	107
1950	130
1951	130
1952	119
1953	121
1954	117

Kaynak: İstanbul Ticaret Odası'nın "Memleketimizin Dış Ticaret Meseleleri" adlı raporu, s. 10.

Tablonun tetkikinden de anlaşılacağı gibi, ticaret haddi 1948 yılında 100 addedilirse 1954 de kadar devam eden altı senelik devre zarfında ithal malları daima pahalılaşmış ve 100 liralık ithalât için bilinen en son yılda 117 liralık ihracat yapmak zorunda kalınmıştır. Bu vakıa da gösteriyor ki, Türkiye'de ithal malları fiyatlarının bir kontrolden geçmesi, ithalâtın ucuzlaması bakımından zarurî ve lüzumludur.

5. Hükûmetçe alınan son iktisadî kararların ve buna muvazi tedbirlerin mihrak noktasını fiyatları düşürmek ve hayatı ucuzlatmak teşkil etmektedir. Bu tedbirler daha ziyade iç piyasa fiyatlarına teveccüh etmekle beraber, iç fiyatlarla, ithal ve ihraç malları fiyatları arasındaki yakın alâka asla gözden uzak bulundurulmamalıdır. Öyle ki, daha ucuz bir ithalât iç fiyatlara tesir edeceği gibi, dünya piyasalarına uygun ihracat fiyatları da iç piyasa fiyatlarını ayarlamakta şiddetle müessir olacaktır. Bu bakımdan alınan tedbirleri takviye maksadiyle, ithal malları fiyat-

larını EPU ve dünya piyasaları seviyesine indirmek, dolayısıyla daha ucuz ve daha elverişli şekilde ithal etmek, fiat yükselmelerine mâni bir tesir husule getirecektir. Bu itibarla ithal ve ihraç malları fiat kontroluna bir bakıma hayatı ucuzlatıcı ve fiatlar umumî seviyesini düşürücü tedbirler silsilesinin bir halkası olarak bakmak pekâlâ kabildir.

6. ICA ve NATO kanalı ile Türkiye'ye yapılan yardımları daha müessir şekilde kullanmak ve bunlardan gereği şekilde istifade edebilmek için bir fiat kontrolunun zarurî ve lüzumlu olduğunu hâdiseler göstermiştir. Serbest dolarla ve istenilen piyasalardan mal almak imkânını veren bu yardımların, çoğu zaman, alâkalı firma ve müesseseler tarafından gerekli titizlik ve ihtimarla kullanılmadığı ve ekseriya sistemsiz mübayaalar yüzünden yüksek bedellerle alışlar yapıldığı bir hakikattir. ICA ve NATO yardımlarının normal işleyişini aksatmayacak bir fiat kontrolunun, memlekete büyük tasarruflar sağlayacağı ve yardımların müessiriyetini arttıracacağı bilhassa zikre değer bir husustur.

Aynı şekilde Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'ndan istifade eden müesseselerin Türkiye'ye getirdikleri ham madde, malzeme ve tesisatın miktar ve kıymetini kontrol, bunların rayiç bedellere uygun olup olmadığını araştırmak da büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Hakikî bedellerinden yüksek veya şişirilmiş bedellerle memlekete sokulan ham madde, malzeme ve tesisatın sermaye olarak vaz'ı halinde fiktif bir sermaye artışı olacağı gibi, bunlardan ayrılacak amortismanların yüksekliği de aynı kayıplara sebebiyet verecektir.

Hattâ Türkiye'de petrol arayan yabancı şirketlerin yurda getirecekleri malzeme ve tesisatın, keza memlekete ticarî maksatlarla girecek bedelsiz i'halâtın fiat kontrolundan geçmesinde büyük faideler sağlanacağı muhakkaktır.

7. Dış ticareti ıslah yolunda kaleme alınan raporlarda, yapılan tekliflerde ithal ve ihraç mallarının sıkı bir kontrole bağlanması lüzumuna da zaman zaman işaret olunmaktadır. Bu arada dış ticaret meselelerimiz hakkında İstanbul Ticaret Odası'nca yayınlanan bir raporda bu bakımdan enteresan bazı tekliflere rastlamaktayız. Filhakika bu raporun temenniler kısmında³ "ithal ve ihraç malları fiat fiatlarının kontrolüne azamî derecede önem vermek lâzım" geldiğine işaret olunmuştur. Bövlece dış ticaret meselelerimize ait objektif ve ilmi bir raporda ithal ve ihraç mallarının fiat kontrolunun istenmesi calibi dikkatir.

3) İstanbul Ticaret Odası: Memleketimizin Dış Ticaret Meseleleri. İstanbul 1956, s. 32.

IV — YABANCI MEMLEKETLERDE FİAT KONTROLU

İç ve dış ticaret sahasına râci fiat kontrolü memleketimize has bir usul değildir. Gerek iktisaden ilerlemiş Batı memleketleri gerekse geri kalmış memleketler zaman zaman fiat kontrolüne müracaat etmişlerdir. Birinci ve ikinci Dünya Harbi içinde ve onu takip eden devrelerde iç ve dış piyasalardaki anormal durumu ıslah, stikrar temini, dış ticaret açığını kapatmak ve tekiye muvazenesini düzeltmek için birçok memleketler ithal ve ihrac malları fiat kontrolüne baş vurmuşlardır.

Şimdi İngiltere, Fransa, Almanya gibi üç memlekette iç ve dış ticaret sahasını râci fiat kontrolünü ve bunun tatbikatına kısa bir nazar atfedelim⁴.

A) İngiltere'de Fiat Kontrolü

İngiltere'de fiat kontrolünün esası 1939 da neşredilen "The Prices of Goods Act, 1939" kanunu ile başlar. 1941 ve 1943 yılında neşredilen iki kanun ile bu kontrol gelişmiş ve genişlemiş, ithal ve ihrac mallarını içine almıştır.

Kontrol için muhtelif sistemler ihdas edilmiş ve malların nev'ilerine göre bu sistemlerin hepsi birbirine muvazi olarak tatbik olunmuştur. Bunları şöyle sıralayabiliriz.

- Azamî satış fiyatı sistemi
- Dondurulmuş fiat sistemi
- Maliyete müterafık azamî kâr sistemi
- Muhtelif sistem.

Bu sistemlerin mahiyeti isimlerinden kolayca anlaşılacağı için teferuata inmiyeceğiz. Yalnız şu kadarnı işaret etmek isteriz ki, İngiltere'de ithal malları fiat kontrolü iç fiatlar kontrolüne istinat etmiş ve onun içinde yer almıştır.

1939 tarihli kanunla 17 mahallî Fiat Tanzim Komitesi ile bir de Merkez Tanzim Komitesi kurulmuş ve kontrol bu uzuvlar vasıtası ile yürütülmüştür.

4) Burada verilen izahat ana hatları itibarile şu eserden mülhemdir. Türkiye Odalar Birliği: İthal Malları Fiat Kontrolü, Ankara, 1957, s. 5 ve m.

B) Fransa'da Fiyat Kontrolü

Fransa'daki fiyat kontrolü 30/6/1945 tarihinde isdar edilen 45/1483 sayılı bir kararnameye dayanır. Buna müsteniden iki ayrı talimat yürürlüğe konmuştur. Bunlardan birincisi Fransa'da imal ve piyasaya sürülen malların, ikincisi ise münhasıran ithal malların fiyatlarını hükme bağlamıştır.

Fransa'da ithal mallarının fiyatlarının kontrolündeki ana prensip İngiltere'dekin'in hemen hemen aynıdır. Fransa'ya ithal edilecek malların dahili satışı fiyatları, imal ve ithal edilen mümasil eşyanın fiyatlarından yüksek olamaz.

Teşkilâta gelince: İthal eşyası fiyat kontrolü ticaret ataşeliklerinin yardımı ile Ticaret Vekâletinin münhasıran fiyat kontrolü ile işigal eden bir Umum Müdürlüğü tarafından yapılır. Bu teşkilât kâfi miktarda uzman ve teknisyen ile takviye edilmiştir.

Tesbit edilen fiyatlar neşredilmeden önce "Comité Nationale de Prix" adlı istişarî bir komitenin mütalâası alınmaktadır.

C) Almanya'da Fiyat Kontrolü

Almanya'daki ithal malların fiyat kontrolü İkinci Dünya Harbinden önce 15/7/1937 tarihinde neşredilen bir kararname ile "Verordnung über Preisbildung für Ausländische Waren" tesis edilmiştir.

Bu kararname Devlet Fiyat Komiserine ithal mallarının fiyat, masraf ve kâr hadleri, tediye ve teslim şartlarını tesbit etmek selâhiyetini vermiştir.

Almanya'daki fiyat kontrolünün hususiyeti, doğrudan doğruya ithal malların fiyat kontrolünü istihdaf etmesi ve Almanya'ya yapılacak ithalâtın dünya fiyatları seviyesinde tutulmasıdır.

Teşkilâta gelince: Fiyat kontrolü ile müstakil bir âmme teşekkülü olan "Devlet Fiyat Tanzim Komiserliği" işigal etmektedir. Bu teşkilât mal gruplarına göre muhtelif dairelerden teşekkül etmekte ve mütehasıslar marifeti ile fiyat kontrolü yapılmaktadır.

V — İTHAL VE İHRAÇ MALLARI FİYAT KONTROLÜNÜN TÜRKİYE'DEKİ TATBİKATI

Yabancı memleketlerdeki tatbikatı gördükten sonra memleketimizde dış ticaret sahasına râci fiyat kontrolünü daha yakından görebiliriz. Bu

kontrol birbirinden ayrı üç safhaya ayrılmaktadır. Şimdi her safhayı fiyat kontrolünün hukukî mesnedi, gaye ve prensipleri, teşkilât ve çalışması olmak üzere üçe ayırarak tetkik edeceğiz.

A) *Birinci Devre: İthalâtçı Birliklerince yapılan kontrol.*

İthalâtçı Birliklerince yapılan kontrol münhasıran ithalâta taallük ediyordu.

1. *Fiat Kontrolunun Hukukî Mesnedi.*

İthalâtçı Birliklerince yapılan fiyat kontrolünün mesnedi Ticaret Vekâletince neşredilen 26/6/1941 tarih ve 20 sayılı sirküleridir. Fiyat kontrolünü tanzim eden bu sirküler Milli Korunma Kanunu'nun 20 nci maddesine müsteniden Vekiller Heyetince kabul edilen 2/15843 sayılı kararname'nin 3 üncü maddesinin 2. bendinin Ticaret Vekâletine verdiği salâhiyete müsteniden neşredilmiştir.

2. *Gaye ve Prensipler :*

Sirküler'de kontrolün gaye ve prensipi, pek umumî şekilde ifade olunmuştur. Muhtelif memleket fiyatları gözönünde bulundurularak yapılan teklifler incelenecek ve en müsait fiyatla mal verebilecek memleket fiyatlarının baz alınacağı hükme bağlanmıştır.

Müracaat kat'i bağlantıdan önce, proforma fatura veya fiyatı teyid eden teklif mektubu veya telle yapılıyordu.

3. *Teşkilât :*

Kontrol teşkilâtı, Birlik mevzuuna dâhil olan mallar için İthalâtçı Birlikleri Umumî Kâtiplikleri, Birlik mevzuu dışında kalan mallar için Ticaret Vekâleti idi.

B) *İkinci Devre: Ticaret ve Sanayi Odalarınca yapılan kontrol.*

İthalâtçı Birliklerince yapılan kontrol 1941 yılından Birliklerin lâğvı tarihine kadar devam etmiştir. Sonradan bu saha tamamen kontrolsüz kalmıştı. Ticaret ve Sanayi Odalarınca yapılan kontrol 1954 yılında başlamıştır.

1. *Fiyat Kontrolünün Hukukî Mesnedi*

Fiyat kontrolünün hukukî mesnedi İktisat ve Ticaret Vekâletinin

4/3/954 tarih ve 5/3924 sayılı tamimidir. Bu tamim müteakiben 6/4/954 tarih ve 5/6170; 16/4/954 tarih ve 6955 sayılı tamimlerle tadil ve tavih edilmiştir.

Halbuki fiyat kontrolu bakımından bu mesned zayıf ve kifayetsizdi. Çünkü o tarihte yürürlükte bulunan Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkındaki 13 sayılı kararın muaddel 32 nci maddesi gereğince müştereken karar almaya yetkili makam İktisat ve Ticaret ve Maliye Vekâletleri idi. Bu bakımdan Ticaret Vekâletinin tek taraflı kararı hukuken mesnetsiz kalmış ve müeyyide tatbikine imkân bulunamamıştır.

2. Gaye ve Prensipler

Tamimde belirtilen gaye, ithal edilen eşyanın hakikî değerinden fazla döviz ödenmemesini temindir.

3. Teşkilât

Kontrol için devamlı ve müstakil bir teşkilât kurulamamıştır. Kontrol, Ticaret ve Sanayi Odalarının Meslet Heyetlerince yapılmış ve taşra vilâyetlerinde de İstanbul Ticaret Odasının nâzım bir rol oynayacağı belirtilmiştir.

C) Üçüncü Devre: Halihazır durum

1954 - 1956 yılları arasında devam eden ve Ticaret ve Sanayi Odalarının yürütülen fiyat kontrolu istenilen neticeleri veremediği için bu sahada bir reform yapılmış ve ithal ve ihraç mallanna râci olmak üzere aynı kontrol esasları tesbit olunmuştur.

1. İthal Malları Fiyat Kontrolu

a) Fiyat kontrolunun hukukî mesnedi

İthal malları fiyat kontroluna selâhiyet veren mevzuatı şu şekilde sıralamak kabildir. Önce Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanuna istinaden neşredilen 14 sayılı Karar'ın 43 üncü maddesi "ithal malları fiyatlarının dış piyasalarda cari fiyatlara uygun olması şarttır" denilmek suretiyle, ilk hukukî hüküm vaz'edilmiş olmaktadır. Müteakiben "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 14 Sayılı Karara Müteallik 6 sayılı Tebliğ" Resmî Gazetenin 2/7/1956 tarih ve 3347 sayılı nüshasında neşredilmiştir. Bu vesika aslında 12 maddeden ibaret İthal Malları Fiyat Kontrol ve Tescil Talimatnamesinden ibarettir. Müteakiben

1/8/1956 tarihinde İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesi Yönetmeliği neşredilmiştir. Bu mevzuat gereğince Daire kurulmuş ve 2/Ekim/1956 tarihinden itibaren faaliyete geçmiştir.

29/1/1957 tarihli 9521 sayılı Resmî Gazetede neşredilen "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 14 sayılı Karara Müteallik 6 sayılı Tebliğe ek B Tebliği" ile mevcut mevzuata yeni hükümler ilâve edilmiş ve yukarıda bahsi geçen talimatnamenin bazı hükümleri değiştirilerek istisnai ihâl denilen yeni bir tescil şekli kabul olunmuştur.

İthal malları fiyat kontrolüne ait mevzuat meyanında İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesinin kararları hususî bir ehemmiyet arzeder. Malûm olduğu üzere bu Komite, Ankara'da Birlik Merkezinde müntazam fâsılalarla toplanmakta ve ithal malları fiyat kontrolünün sevk ve idaresi hakkında mühim kararlar almaktadır. Komite kararları ittibaî mecburî mevzuat mahiyetindedir. Bu sebeple mühim kararlar Resmî Gazete'de neşredilmekte ve umumî eskân ve alâkalıların ıtılama arz olunmaktadır.

Müteakiben neşredilen Yeni Dış Ticaret Rejimi Kararnamesi ile fiyat kontrolü rejime girmiş ve onun bir parçası olmuştur. Nitekim 23/8/1958 tarihli Kararnamenin 12 nci maddesinin birinci maddesi fiyat kontrolünden bahsetmektedir. Nitekim "ithalât, dış pazarlarda carî fiyatlar esas alınarak ... icra edilir" denilmektedir. Aynı madde ithal ve ihraç mallarının fiyat kontrolünün Türk Parasının Kıymetini Koruma mevzuatı dairesinde yapılacağını göstermektedir.

Yeni İthalât Talimatnamesi de ithal malları fiyat kontrolünü esas itibariyle kabul etmiştir. 4 üncü madde "İthal mallarının fiyat kontrolleri ithal vesikası alınmadan önce mer'î mevzuat dahilinde İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesince tesbit edilecek esaslar dahilinde cereyan eder" hükmünü koymuştur. Aynı talimatnamenin muvakkat maddesi de kontrolün müeyyidesini vaz'etmiştir. Bu madde gereğince "ithal vesikası alındıktan sonra fiyatları tescil edilmeyen ithalâtçılara bir sene müddetle döviz tahsis edilmez" denilmekte ve böylece çok ağır bir ceza tehdidi koymaktadır.

b) Gaye ve prensipler

Kontrolün gaye ve prensipleri 6 Sayılı Tebliğin 2 nci maddesinde belirtilmiştir. Buna göre ithal malları fiyatlarının dış piyasalarda carî fiyatlara uygun olması şarttır. Türkiyeye ithal olunacak bütün malların fiyatının uygunluğu İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesinin kontrol ve tesciline tâ-

bidir. Bu teşkilât tarafından fiyat uygunluğu tescil edilmeyen malların T. C. Merkez Bankasınca bedellerinin transferine ve Gümrük İdarelerince ithallerine müsaade olunmaz.

6 Sayılı Tebliğe ek B tebliği gereğince, muayyen şartların tahakkuku halinde, İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesi dünya piyasalarında ve EPU memleketlerinde cari en müsait fiyat bazından ayrılarak % 15 şeye kadar varan farklı bir fiyat üzerinden tescil yapmaya yetkili kılınmıştır. Bu fiyatlar Daire için bir emsal teşkil etmeyeceği gibi neşir ve ilân da edilmezler. İstisnai ithal denilen bu mekanizma ilk zamanlarda işlemiş ise de istikrar tedbirlerinin kabulünden sonra çalışmamıştır.

6 Sayılı Tebliğde ifadesini bulan EPU memleketlerinde ve dünya piyasalarında cari en müsait fiyat esasını fiiliyatta çok sert tatbik edilmiş ve icaplara uymamıştır. Nitekim 4 Ağustos istikrar tedbirlerinden sonra bu prensibi yumuşatmak icap etmiş ve İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesi 8/Ocak/1959 tarih ve 10 sayılı karar ile menşee memleket fiyatına doğru bir prensip değişikliği yapmıştır. Mucip sebepleri de ihtiva eden bu karar metnini ehemmiyetine binaen burada aynen veriyoruz:

"Avrupa Para Anlaşmasının mer'iyete konulması ve âkitlerden 11 memleketin konvertibiliteleri kabul etmesi suretiyle mültilateral ticareti tahdid eden kayıtların geniş ölçüde kaldırılması ve ayrıca altılar arasında müşterek pazarın 1 Ocak 1959 dan itibaren başlaması neticesi Avrupa Para Anlaşması sahası içindeki memleketler arasında serbest rekabete müsteniden fiyatların teşekkülü ile fiyat farklarının zail olacağı gibi serbest döviz sahası ile Avrupa Para Anlaşması sahası arasında tevazün teessüs edeceği gözönünde tutularak, Türk Parası Kıymetini Koruma hakkında 6 sayılı tebliğin tatbikinde İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesince serbest döviz ve Avrupa Para Anlaşması sahasından yapılacak ithalâtta, ithalâtın yapılacağı satıcı memlekette serbest rekabete göre teessüs eden ihrac fiyatlarının esas alınmasına karar verilmiş ve evvelce red edilip lisansı veya ithal vesikası mer'i olan talepler için tekrar yapılacak müracaatların da bu esas dairesinde tetkiki uygun görülmüştür."⁵

Bu karardan sonra ithal malları fiyat kontrolü, gaye ve prensiplerden bir şey kaybetmeden büyük bir sùples kazanmıştır.

C) — Teşkilât ve Çalışma :

İthal malları fiyat kontrol teşkilâtı iki kademeli olarak kurulmuştur. Bunlardan birincisi bir sevk ve idare uzvu olan *Komite*, diğeri de bir icra uzvu olan *Daire*'dir. Şimdi bunları daha yakından görelim.

aa) *İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesi*: Maliye Vekâleti Hazine Umum Müdürü, İktisat ve Ticaret Vekâleti Dış Ticaret Dairesi Reisi,

5) Bu karar 15/Ocak/1959 tarih ve 10109 sayılı Resmî Gazetesi'de neşredilmiştir.

Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürü, TC. Merkez Bankası Umum Müdürü ile Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Umumî Kâûbi ve İdare Hey'etince tâyin edilecek iki mümessil ile Daire Reisinden tereküp etmektedir.

Komite, ithal malları fiyatlarının kontrolüne müteallik esasları vaz ve ithal Malları Fiyat Kontrol Dairesini sevk ve idare eder.

bb) *İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesi*: Daire, Daire Reisi ile 2 Reis Muavini, mal gruplarına göre ayrılmış 9 Grup Müdürü ve Arşiv, Muhasebe ve İdarî İşler Müdürlüğünden tereküp etmektedir.

Grup Müdürlükleri gümrük tarifesindeki çeşitli emtea ve eşya fasıllarına göre kurulmuştur. Bunlar sırasıyla:

- I. Grup Müdürlüğü: Nebatî ve hayvanî mahsuller ve müstahzarlar,
- II. Grup Müdürlüğü: Kimyevî maddeler, ilâçlar, tıbbî müstahzarlar,
- III. Grup Müdürlüğü: Medenler ve madenî mamuller,
- IV. Grup Müdürlüğü: Tekstil maddeleri,
- V. Grup Müdürlüğü: Çeşitli eşya ve mamuller,
- VI. Grup Müdürlüğü: Makinalar ve motorlar,
- VII. Grup Müdürlüğü: Ziraî âletler ve yedekleri,
- VIII. Grup Müdürlüğü: Elektrik malzemesi ve motorlar,
- IX. Grup Müdürlüğü: Nakil vasıtaları ve yedekleri.

Grup müdürlükleri emrinde lüzumu kadar fiyat uzmanı bulunmaktadır. Fiyat uzmanları yüksek tahsil yapmış olan ve iktisadî kültüre sahip iktisatçı, hukukçu, makine ve kimya mühendisleri ve eczacı gibi teknisyenler arasından imtihanla seçilerek alınmaktadır. Fiyat uzmanları fiyat kontrolü tatbikatında en ehemmiyeti bir safhayı teşkil eden fiyat etüdü, ihtisas komitesi toplama, fiyat raporu hazırlama işleriyle meşgul olurlar.

Arşiv Müdürlüğü fiyat dökümanlarını toplamak, fiyat tescil ve kartoteklerini tutmak, Daire faaliyet neticeledini gösterir istatistikler tanzim etmek gibi vazifeleri ifa etmektedir.

Dairenin muhasebe, muamelât ve idarî işler müdürlükleri kendilerine mevdu hizmetleri ifâ etmekle mükelleftirler.

Dairenin ithal malları fiyatlarının tesbitindeki teknik faaliyete de kısaca bir nazar atfetmek faydalı olacaktır. Fiyat kontrolü bakımından ithal emteasını iki grup etrafında mütalâa etmek lâzımdır. Bunlardan birinci grup borsalarda muamele gören misli ve standart emtea, diğeri de bunlar dışında kalan ve büyük bir ekseriyeti teşkil eden misli ve standart olmayan eşya, makina, malzeme ve tesisattır. Fiyat kontrolü de bu tasnife göre iki değişik usule göre cereyan eder.

Borsalar muamele gören, misli ve standart eşya için (bunlar hububat, bakliyat, ham deriler, kauçuk, şellak, kahve, kakao, her türlü külçe metaller, navlun bedelleri ve sigorta ücretleri Vs. gibi) fiyat uzmanı tarafından gerekli borsa bülteni ve sair vesaik üzerinde fiyat etüdü yapılarak fiyat tesbit ve grup müdürünün de tasvibi ile fiyat kabul veya reddolunur.

Bunlar dışında kalan ve çalışma konusunun büyük bir ekseriyetini teşkil eden emtea, makina, tesisat ve malzeme için fiyat uzmanı bu gibi mallar ve malzeme üzerinde ihtisas sahibi en az üç ve en çok beş kişilik bir ihtisas heyetine başvurmak zorundadır. Fiyat raporu ihtisas heyetinin iştirakiyle hazırlanır. İhtisas heyetleri her mal grubu için Türkiye Odalar Birliği tarafından tanzim edilip Daireye gönderilecek olan ihtisas sahibi tüccar ve sanayicilerin adlarını havi listelerden münavebe ile seçilir.

Görülüyor ki, talimatname hükümlerine göre fiyat kontrolü ve tesbiti işinde Dairenin piyasa ile eksper ithalâtçı tacireler ve sanayicilerle sıkı bir işbirliği yapması gerekmektedir. Bu işbirliği âmme sektörü ile hususî sektörün bir kombinezonu mahiyetinde olan ve fiyat kontrol işinde en selâhiyetli merci olan Komitenin tarzı terekübünde bile sarahatla görülmektedir.

2. İhraç Malları Fiyat Kontrolü

Üçüncü devrede yani halen ithal ve ihraç fiyatları kontrolü ikiye ayrılmıştır. İhraç malları fiyat kontrolü de ayrı esaslara göre yeniden tesis olunmuştur.

a) Fiyat kontrolünün hukukî mesnedi

Dış Ticaret Rejimine mütedair kararname ile Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkındaki 14 sayılı karar ve bunlara ek talimat ve tebliğlere göre ihracatta, ihrac mallarının fiyatlarının kontrolü ve bu hususta yapılması gereken muameleler, Maliye Vekâleti ile mutabık kalmak

sureti ile yeni esaslara bağlanmış ve bunlar Dış Ticaret İşlerine dair 593 sayılı sirkülerle 31/Temmuz/956 tarih ve 9369 sayılı Resmî Gazetede neşredilmiştir.

Eski Dış Ticaret Rejimi ile birlikte 593 sayılı sirküler de ilga edilmiş ve ihrac malları fiyat kontrolü bir müddet için boşlukta kalmıştır. Nihayet Dış Ticaret Rejimine ait Kararnamenin 12 nci maddesi ihrac malları fiyat kontrolü rejimine girmiş ve İhracat Talimatnamesinin 3 ve 4 üncü maddelerinde merci ve prensipler hükme bağlanmıştır.

b) *Gaye ve prensipler*

593 sayılı sirkülerde, ihrac malları fiyatlarının satış tarihinde cari iç ve dış piyasa fiatlarına uygunluğu şartı aranacağı beyan edilmiştir.

Konsinyasyon yolu ile yapılacak ihracat Ticaret Vekâletinin müsaadesine bağlanmıştır.

Yeni Dış Ticaret Rejimine Dair Kararnamenin 12 nci maddesi 593 sayılı sirkülerde mevcut prensibi aynen ipka etmiştir. Filhakika Kararnamenin 12 nci maddesi gereğince ihracat, dış piyasalarda cari fiatlar esas alınarak icra edilir denilmektedir. Yine aynı madde ithal ve ihrac malları fiyat kontrolü Türk Parasının Kıymetini Koruma mevzuatı dahilinde yapılır demekle umumî prensibi vaz'etmiş olmaktadır.

c) *Teşkilât ve çalışma*

İhrac malları fiyat uygunluğu için mal cinsine göre çeşitli kontrol teşkilâtı usulü kabul edilmiştir. İhracat Talimatnamesinin 4 üncü maddesine göre bunlar şöyle sıralanmıştır:

1 — *İhracat Birlikleri*: Bu teşkilât ihracatçı birliklerinin iştiğal mevzuuna giren malların fiyat kontrolü ile iştiğal etmektedir.

2 — *Krom Komitesi*: Krom için bu komiteye selâhiyet verilmiştir.

3 — *Tütüncüler Federasyonu*: Tütün için Tütüncüler Federasyonuna kontrol yetkisi verilmiştir.

4 — *Ticaret ve Sanayi Odaları*: Yukardaki maddeler dışında kalan mallar için fiyat kontrol ve tescil işinde Ticaret ve Sanayi Odaları selâhiyetli kılınmıştır.

Yukarda da görüldüğü gibi, ihrac malları fiyat kontrolünde, ithal malları fiyat kontrolünün aksine olarak ademi merkeziyete gidilmiş ve bu

hizmet daha ziyade meslekî teşekküllerin eline bırakılmıştır. Diğer taraftan ihraç malları fiyat kontrolundan farklı olarak, ihraç malları fiyat kontrolunda gaye, daha yüksek bir ihraç fiyatını tescil edebilmektir.

VI — İTHAL VE İHRAÇ MALLARI FİYAT KONTROLUNDA KARŞILAŞILACAK GÜÇLÜKLER :

İthal ve ihraç malları fiyatlarının kontrolunda çeşitli güçlüklerle karşılaşılacağı muhakkaktır. Bu güçlüğü teknik, iktisadi ve hukukî olarak sıralamak kabildir. Bu güçlükler bilinmeyince ve gerekli önleyici tedbirler alınmayınca lüzumlu ve müessir bir fiyat kontrolunun yapılabilmesine imkân yoktur. Bunları muhtelif gruplar etrafında toplayarak tetkik edebiliriz.

A — Türkiye Dış Ticaretinin Normal İşlemeyişinden Doğan Müşküller :

Son zamanlarda birçok vesilelerle belirtildiği gibi, Türkiye dış ticareti, muhtelif sebep ve saiklerin tesiri altında, normal şekilde çalışmamaktadır. Bunun bir neticesi olarak dışarıdan ucuz fiyatlarla ve yeteri kadar istediğimiz malları ithal edemediğimiz gibi, ihraç mallarımızı da kolaylıkla dışarı satamıyoruz. Bu ara:

- 1 - Karşılıklı ticaret ve tediye anlaşmaları, dış ticaretimizi muayyen memleketlere bağlamakta ve fiyat mekanizması bozulmaktadır.
- 2 - Muayyen mal ihracına mukabil (pamuk, krom ve tütün gibi) ithal hakları tanımak, türlü kombinasyonlarla ihraç mallarımızı pahalı satma suretile sunî bir fiyat mekanizması yaratılmaktadır.
- 3 - Son zamanlarda dış ticaret rejiminde takas hukuken ilga edilmekle beraber, fiiliyatta devam etmiştir. Pek tabiidir ki, takasta fiyat mekanizması lâayık veçhile işlemeyeceği gib, kontrolu da bahs konusu olamaz.

B — Türk Parasının İç ve Dış Kıymeti Arasındaki Büyük Farktan Doğan Güçlükler :

Yabancı dövizlerin resmi kurları ile serbest (karaborsa) kurları arasındaki büyük fark dış ticaret ve tediye meselelerini bir çıkmaza sürüklemektedir. Türk parasının resmî değeri ile serbest değeri arasındaki bu uçurum dış ticareti felce uğratmakta ve bu hâl müessir bir dış fiyat kontroluna mâni olmaktadır.

Resmî kuru 1 \$ = 2.82 Tl. olan dolar, deblokajda 5.25-5.65 Tl. arasında değişmekte, takas muamelelerinde 15-35 Tl. kadar çıkmaktadır. Bu kadar mütehavvil kur farkları nazara alınmadan yapılan fiat kontrolünün haksızlıklara yol açacağı tabii idi.

Primli kur sistemine gidildikten sonra 1 \$ = 9.02 Tl. lik paritenin de maksada kâfi gelmediği görülmüştür. Zira zamanla kara borsada dolar 14-15 Tl. kadar yükselmiştir. Eskiye nazaran bu fark azalmış olmakla beraber, Türk lirasının iç ve dış değeri arasındaki farklılaşmayı gidermek mümkün olmamıştır.

C — Çapraşık Dış Ticaret Usullerinin Doğurduğu Güçlükler :

Bunları şu şekilde hulâsa etmek kabildir.

- 1 - Bazı memleketlerle (Çekoslovakya, Yugoslavya ve D. Almanya gibi) yapılan ticaret ve tediye anlaşmaları ve vaz'olunan hususî hükümler;
- 2 - Çeşitli istihsal ve ihraç primleri;
- 3 - Tevzin fonları;
- 4 - Açık veya gizli takas (Çek Tütün takası ve 51,5 milyonluk ithalâtta olduğu gibi.);
- 5 - Maden cevherleri ihracı mukabilinde tanınan hususî ithal hakları;
- 6 - ICA ve NATO yardımı ile yapılan ithalât;
- 7 - Deblokaj;
- 8 - Fuar rejimi ile ithalât;
- 9 - Yabancı sermayeyi teşvik ve Türkiyede petrol arayan yabancı kurumların bedelsiz olarak yaptıkları ithalât.

Bu şartlar altında ithal malları fiat kontrolünü bir sisteme bağlayıp yürütebilmenin müşkilâtı açıktır.

D — Türkiye Dış Ticaretinin Bünyesinden Doğan Teknik Bazı Güçlükler :

“Türkiye - hâkim ekonomi vasfını haiz olan Amerika gibi - dünya konijonktürüne istikamet veren ve fiatlarını beynelmîlel piyasaya dikte edebilen bir memleket değildir. Fiatlarımızda ve dolayısıyla maliyetleri-

mizde müşahede edilen ve sonu gelmeyen yükselmeler dış ticaretimizi sür'atle çıkmaz yola ve nev'i şahsına münhasır fâsit bir daireye sürüklemiştir.

İhraç mallarımızı dünya fiatları ile satmaya muvaffak olamadığımız için çapraşık yollara ve bu arada primlere ve bilâteral anlaşmalara başvurmak zorunda kalmaktayız. Bilâteral anlaşmalarla dünya fiatları fevkinde ihracat yapılmakta ise de, kazandığımız zâhip olduğumuz farktörlü tavassutların da araya katılmasıyla büyüyerek - ithalât fiatlarına binmektedir.

Anlaşmalı memleketlerde bize satılan mallara zamlı fiat tatbik eden mercilerin mevcudiyeti herkesce malûmdur. Belçika ile EPU dışında yapılan anlaşma kanalı ile yürütülen mübadele de Brüksel'de bu işle meşgul bir müessesenin Türkiyeye yapılan ihracat için yüksek fiyatlar tesbit ettiği ve piyasamızın ve resmî makamların meçhulü değildir. Sunî fiatlarla ithal ve ihraç işini EPU dan geçen muamelelere bile sirayet ettirdiğimiz bir vâkıdır.

Filhakika bazı ham maddelerimizi iç piyasa fiyatından hayli düşük rayiçe EPU memleketlerine ihraç eden firmalara - aynı memleketlerden ithal hakkı tanınarak - zararlarını getirdikleri mal fiatlarına yüklemeye imkânı verdiği bilinen bir keyfiyettir. Bu suretle EPU dahilinde yürütülen muahedelerinde kısmen takasa intikal etmiş olduğu anlaşılmaktadır.

İthal malları fiatlarınının - çapraşık yollardan - durmadan kabarması, darlık ve elverişsiz menşe dolayısıyla son mübayaacının katmerli bedel ödemesi yüzünden ihraç mallarının istihsal masrafları kabarmakta, bu da fâsit dairenin helezoni olarak gelişmesine sebebiyet vermektedir"⁶.

İthal malları kontroluna esas alınacak fiyatlar şüphesiz ki EPU fiatları ile beynelmilel piyasa fiatları olacaktır. Türkiye bilâteral anlaşmalarla EPU dışı memleketler ve bu ara bilhassa demirperde gerisi memleketlerle (Çekoslovakya, Macaristan, D. Almanya, Sovyet-Rusya, Romanya vs. gibi) bağlanmış durumdadır. Bu memleketlere yapılan ihracatımız dünya piyasalarına nazaran daha pahalı ve aynı şekilde ithalâtımızda EPU ve beynelmilel piyasa fiatlarına nazaran % 25-50 arasında bir yükseklik arz etmektedir. Herkezce bilinen bu gerçek karşısında, müessir bir fiat kontrolü, bu memleketler fiatlarında bir düşme yapma-

6) İstanbul Ticaret Odası: Memleketimizin Dış Ticaret Meseleleri, 1956. S. 17.

dıkları takdirde, Türkiye dış ticareti tıkanmaya ve durmaya mahkûm olacaktır⁷.

VII — FİAT KONTROLUNU TAKVİYE EDECEK DİĞER MÜESSİR TEDBİRLER :

Dış ticaret ve tediyeye güçlüklerine çare ararken mesele sadece ithalât ve ihracat fiyatlarının kontrolü ile tamam olamaz. Fiyat kontrolünü diğer müessir kontrol tedbirleri ile takviye etmek lâzım ve zarurîdir. Bu ara akla gelebilen belli başlı tedbirleri şu şekilde sıralamak kabildir.

A) *Kalite (Evsaf) Kontrolü :*

Aynı cins malın birçok kaliteleri olabileceği aşikârdır. Bir malın fiyatı tesbit edildiği zaman, bunun hangi kaliteye ait olduğunun da bilinmesi zarurîdir. Meselâ Brezilya kahvesinin kaliteleri Rio N.Y. No: 1-8 arasında değişmektedir. Rio N.Y. No: 4 kalite için tesbit edilen bir fiyatın ancak o kalitedeki ve yeni yıl mahsulü bir kahvenin ithali suretile müessir olacağı bedihidir. Yoksa Rio N.Y. No: 4 yerine bilfarz daha düşük evsafli Rio N.Y. No: 7 gibi daha düşük evsafli ve daha ucuz bir malın ithali halinde, kaliteden mütevellit fiyat farkı kontrol dışı bırakılmış olur. Bu sebeple fiyat kontrolü haliyle malın kalite (evsaf) kontrolü ile beraber yürümelidir⁸.

B) *Kantite (miktar) Kontrolü :*

Kalite kontrolü kadar miktar kontrolü de mühimdir. Zira, muayyen bir fiyat ve miktar üzerinden bağlanan ithalât ve ihracat meblâğı miktar üzerinde oynanmak suretiyle bozulabilir. Bir ton veya 10 metre ola-

7) Yeni Dış Ticaret Rejiminden sonra dış ticaretimiz serbest dünya piyasalarına teveccüh edeceği için kuvvetli rekabet dolayısıyla bu mahzur ortadan kalkacaktır.

8) Burada işaret ettiğimiz husus sonradan neşredilen 23/8/1958 tarihli Dış Ticaret Rejimine Dair Kararnamenin 12 nci maddesinin son fırcasında yer almıştır. Bu maddede belirtildiğine göre "Maliye, Ticaret ve Gümrük ve İnhisarlar Vekâletleri müştereken tesbit edecekleri merciler vasıtasıyla ithal mallarında kalite kontrolü yaptırmaya yetkilidirler" kaydı mevcuttur. İthal malları fiyat kontrolüne tevcih edilen tenkidlerden birisi de kontrol dolayısıyla memlekete kötü kaliteli mal geldiği ve buna mâni olunamadığı hususudur. Daire yaptığı fiyat tescillerinde malın mufassal spesifikasyonunu yazarak gelecek malı sarîh şekilde tarif ve tâyin etmektedir. Gümrük idareleri bu spesifikasyona göre gelen malın kalite kontrolünü yapması lâzım geliyorsa da, eleman kifayetsizliği ve sair sebepler yüzünden bu husus çoğu zaman mümkün olamamaktadır.

rak gelmesi lâzım gelen bir mal (Gümrüklerce kabul edilen % 5 e kadar siklet farkı müstesna) 900 Kgr. veya 8,5 metre gelirse yine de fiyat kontrolü otomatik şekilde bertaraf edilmiş olur. Bu itibarla fiyat kontrolünün aynı zamanda kantite (miktar, siklet) kontrolüne de teşmil edilmesi şarttır.

C) Menşe Memleket ve Satıcı Firmanın Kontrolü :

Malın prensip itibarı ile menşe şahadetnamesinde gösterilen memlekette gelmesi ve faturada musarrah satıcı firma tarafından gönderilmesi şarttır. Menşe memleketin değiştirilerek reeksport şeklinde ithalât türlü bakımlardan mahzurludur. Bunlardan en mühimi bu tarz ithalâtın, mal fiyatlarını pahalılaştırmasıdır. Fiyat kontrolü bakımından malın ithal edileceği memleket ile menşe memleketin ayniyeti ehemmiyet arzeder.

Satıcı firmanın da yabancı memlekette hukuken ve fiilen mevcut bir müessese olmasını bilmek lâzımdır. Tecrübeler göstermiştir ki, yabancı memleketlerde mevhum adlar altında bir takım firmalar veya paravan firmalar teşkil edilmekte ve bunlar yabancı memleketlere yüksek fiyat ve bedelle faturalar çıkarmak suretiyle döviz kaçırmalarına tevessül olunmaktadır. Bu itibarla fiyat kontrolünü, ayrıca malın ithal edileceği memleket, menşe memleket, ve satıcı firmanın mahiyeti ve hukuken mevcudiyetinin kontrolü ile de takviyesinde büyük faide vardır.

VIII — İTHAL VE İHRAÇ MALLARI FİYAT KONTROLÜNÜN MUHTELİF KOMPLİKASYONLARI VE REAKSİYONLARI

İthal ve ihracat malları fiyat kontrolü tatbikatta çeşitli komplikasyonlar doğurmakta ve reaksiyonları tevli't etmektedir. Bu etüdün mahdut çerçevesi içinde bunların kısaca gözden geçirilmesi faydalı olacaktır.

A) Fiyat Kontrolünün Komplikasyonları :

İthal ve ihracat malları fiyat kontrolü hukukî sahadaki mukavele ve akid serbestisini takyid etmekte ve hattâ bazan bunu bozmaktadır.

Müessir bir fiyat kontrolü gerek Türkiyedeki bir satıcı ile yurt dışındaki bir alıcı (ihracat halinde); gerekse Türkiyedeki bir alıcı ile yurt dışındaki bir satıcı (ithalât halinde) arasındaki alım-satım münasebetlerini, - fiyatın reddi halinde - bey' akdini bozmaktadır. Çoğu zaman fiyat kontrolünü satış akdinin in'ikadından önceye almak suretiyle bu komplikasyonu önlemek kabildir. Bu takdirde alıcı ve satıcının kat'î bir bağlantıya

girmeden önce, karşılıklı teklifler sırasında fiyat kontrolünü yatırmak kabildir. Nitekim pratikte, fiyat kontrolü, prensip itibarile lisans alındıktan sonra ve fakat kat'i bağlantı yapılmadan ve mal bedelinin transferinden önce ifa edildiği gözöründe bulundurulacak olursa, bu bakımdan büyük güçlükler ve ihtilâflar olacağı vârit değildir. Fakat malın gümrüklere gelmesinden veya ithalâtın yapılmasından sonra vâki olacak fiyat kontrolleri, fiyatın kabul edilmemesi halinde, ihtilâflar doğuracağı aşikârdır.

Âmme sektörüne ait ithalât ekseriya münakasaya konulmakta ve mukavelelere bağlanmaktadır. Büyük bir fabrikanın kurulmasını üzerine almış olan yabancı bir firma, bir mukavele ile Devlete bağlandığına göre, tesisatın fiyatlarının reddi halinde mukavele fiilen muteber olmamakta ve yürürlükten düşmektedir. Bu takdirde, büyük taahhüt işlerinde, komplikasyonlara mâni olmak için, mukaveleye "fiatların kabulü ve tes-cili halinde akdın muteber olma" şartı ilâve edilerek bir hal tarzı bulunabilir. Şayet fiyat yüksekse mukavele otomatikman yürürlüğe girmez.

Diğer taraftan fiyat kontrolü memleketler arasında akdedilen ticaret ve tediye anlaşmalarını da zaman zaman müşkillere maruz bırakmakta hattâ bazan işlemesine mâni olmaktadır. Faraza iki memleket arasında muayyen emteaya müteallik ve muayyen bir meblâğ ile bağlı ticaret ve tediye anlaşması yapılmış olduğunu farzedelim. Muayyen malların fiyat yüksekliği dolayısıyla red edildiği ve fiatlarda herhangi bir indirme yapımadığı ahvalde, ticaret anlaşması felce uğrayabilir. Bu takdirde karşılıklı anlaşmalarla ihtilâfların önlenmesi kabil olabilir.

B) Fiyat Kontrolünün Reaksiyonları :

İthal ve ihraç malları fiyat kontrolünün âmme sektöründe, hususî sektörde ve yabancı memleketlerde birçok tepkiler husule getireceği aşikârdır. Nitekim ithal ve ihraç malları fiyat kontrol teşkilâtı faaliyete geçtikten sonra bazı temayüller müşahede edilmiştir. Bu reaksiyonları sektörlere göre kısaca şu şekilde hulâsa etmek kabildir.

a) *Âmme sektörü*: Hükümet kurucu olarak ve halen takip ettiği fiyat politikası dolayısıyla ithal ve ihraç malları fiyat kontrolünü ve İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesi'ni desteklemektedir. İktisadî Devlet Teşekkülleri, fiyat kontrolunda zaman zaman müşkülâta maruz kalmakla beraber, bunun netice itibariyle daha müsait satıcı firma ve fiyatı bulmakta faydeli bir istişare uzvu olduğunu kabul etmektedirler.

b) *Hususî sektör*: Bizzat ithalât ve ihracat işi ile işigal eden iyi

niyetli tacirler, böyle bir kontrolün lüzum ve zaruretine sınırlı şekilde taraftar görünmektedir. Fakat lisans temini ve transfer güçlüklerinin hâd safhada bulunduğu devrelerde fiyat redlerinin işleri daha da zorlaştırdığı bir vakıadır.

c) *Yabancı firmalar ve memleketler:* Türkiye ile iş gören yabancı ticaret ataşeleri ve mümessiller, Türkiye'ye gelen yabancı ticaret heyetleri ithal ve ihraç malları fiyat kontroluna yakın bir alâka göstermişler ve bu kontrolün esasları, işleyişi ve muhtemel neticeleri üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. Böyle bir kontrolün dış ticaret muamelelerini aksatmaması için yabancı firmalar, ticaret mümessilleri ve ataşeler kontrol teşkilâtı ile devamlı temas halindedirler.

IX — İTHAL MALLARI FİYAT KONTROL DAİRESİNİN 1957 YILI FAALİYET NETİCELERİ⁹

Yukarıda yapılan açıklamalardan sonra Türkiye'de ithal ve ihraç malları fiyat kontrolünün faaliyet neticelerine de kısaca bir göz atmakta fayda vardır. Bu şekilde bu tip kontrollerin neticesini daha yakından görmek mümkün olacaktır.

Şu hususa işaret etmek lâzımdır ki, Türkiye'de rakam ve istatistik bulmak kolay bir şey değildir. Nitekim ihraç malları fiyat kontroluna ait bir tek rakam mevcut olmadığı gibi, kabul ve tescil edilen fiyatlara ait neşriyata bile rastlanamamaktadır.

İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesi kurulduğu günden beri kabul ve tescil ettiği fiyatları Ankara'da müntezir TÜRKİYE İKTİSAT GAZETESİ'nde neşretmektedir. Faaliyet neticeleri de ayrıca üç aylık faaliyet raporlarında gösterilmektedir. Bu etüdü tamamlamak bakımından Dairenin faaliyet neticelerine kısaca bir göz atalım.

Daire Ekim/1956 yılında kurulduğuna göre bu sene içinde sadece üç ay faaliyet gösterebilmiştir. 1957 yılı tam bir çalışma devresidir. Biz de tetkiklerimize bu yılı almayı uygun bulduk. Zira rejim değişiklikleri ve istikrar tedbirleri dolayısıyla 1958 yılı neticeleri bize vâzih bir fikir verecek mahiyette değildir.

9) Bu hususta daha fazla bilgi almak için şu neşriyata bakılmalıdır. İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesi: Rapor: V, Dönem, 1/1/1957 - 31/12/1957, İstanbul, 1958, s. 24. Ayrıca müellifin şu makalesine de müracaat olunabilir. Dr. Selâhattin Tuncer: İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesinin 1957 yılı Faaliyet Neticeleri, TÜRKİYE İKTİSAT GAZETESİ, 3/Mart/1958 tarih ve 263 sayılı nüsha.

Yukarıda verilen izahat ile Dairenin mevzuat, teşkilât, prensipler ve çalışması hakkında toplu bir fikir edinmek kabil olmuştur. Bu esaslar dâhilinde faaliyet gösteren Dairenin 1957 yılı zarfında çalışma neticelerine de kısaca bir göz atalım.

1957 yılı içinde fiat tesbit ve kontrolü ile ilgili olmak üzere Dairede eksper ithalâtçı ve sanayicilerin iştiraki ile birlikte 1411 adet ihtisas hey'eti toplantısı yapılmıştır. Kabul ve tescil edilen çeşitli mal, eşya, malzeme, makine ve tesisata ait olmak üzere TÜRKİYE İKTİSAT GAZETESİ ile 13.500 fiat neşir ve ilân edilmiştir.

Şimdi aşağıda Dairenin faaliyetine ait daha teknik ve teferruatlı bazı bilgiyi sırasıyla verelim.

A) İntaç edilen talebnameleler :

1. Adet itibariyle. 1957 yılının 52 faaliyet haftası zarfında 298 iş günü içinde intaç edilen talebnamelelerin neticeleri adedi bakımından şu şekilde hülâsa olunabilir.

TABLO : 3

Talebnamelelerin neticeleri	Adet	Yüzde
Kabul edilenler	24.110	65.3
Red edilenler	10.022	27.4
İade olunanlar	2.791	7.3
Yekûn	36.923	100.0

Tablo dikkatle tetkik edilecek olursa Daire bir yıl zarfında iş ünitesi olarak kabul edilen 36.923 adet fiat tescil talebinin tetkik etmiş ve bunun % 65 ini yani 24.110 adedini kabul, % 27 sini red etmiş ve % 7 sini de muhtelif şekil noksanlıklarını yüzünden iade etmiştir. Bu yüzdeler Dairenin ilk faaliyet devresindeki neticeler ile mukayese edilecek olursa kabul yüzdelerinde % 60 dan % 65 e bir yükselme, diğer taraftan red yüzdelerinde % 35 den % 27 ye bir düşme görülecektir. İade edilen talebnamelelerin yüzdelerinde kısmî bir istikrar müşahade olunmak-

tadır. Bu şekilde kabul edilen talepname adedindeki nisbi yükselmeyi Dairenin müsbet çalışmalarının bir emaresi olarak kaydetmek icap eder.

2. *Meblâğ itibarıyla*. Daire 1957 yılı zarfında 958 milyon liralık bir meblâğı kontrolden geçirmiştir. Bunların mahiyetlerine göre dökümü aşağıdaki tabloda verilmiştir.

TABLO : 4

Talepnamelerin mahiyeti	Tutarı
Kabul edilenler	597.935.111
Red edilenler	288.061.331
İkinci talepnameler	72.649.861
Yekûn	958.646.303

Bu rakamı Türkiye'nin 1957 yılı zarfındaki 1.111 milyon liralık ithalât hacmi ile mukayese etmeye imkân mevcut değildir. Sünkü Dairenin kontrolü ile fiili ithalât arasında zaman bakımından bir intibak olmadığı gibi, akaryakıt ve 1000 dolara kadar olan tahsislerin fiyat kontrolünden müstesna bulunmaları hasebiyle vukua gelen kayıplar Daire rakamlarının düşmesine sebep olmaktadır.

B) *Faaliyet neticelerinin dökümü :*

Yukarıda adedi şekilde kabaca gösterilmiş faaliyet neticelerini biraz daha tahlile tabi tutmak habul ve redler, EPU memleketleri ile EPU dışı ve anlaşmalı memleketler şeklinde tefrik ederek göstermek bazı bakımlardan enteresan olacaktır. Şimdi sırasıyla bunları görelim.

1. *Kabul edilen birinci talepnameler*. Daire, 1957 yılı zarfında aşağıda müfredatı gösterilen 21.171 adet birinci talepnameyi kabule şayan bularak kabul ve tescil etmiştir. Bunların müfredatlı bir dökümü aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 5

Bölgeler	Talepname adedi	Yüzdesi	Tescil edilen bedel TL. olarak
EPU içi memleketler ¹⁰	8.853	% 42	250.137.155
EPU dışı memleketler	12.318	58	347.797.956
Yekûn	21.171	100	597.935.111

10) Münfesih EPU (European Payments Union) Avrupa Tediye Birliğine

Tablo dikkatle incelenecek olursa EPU dışı, anlaşmalı ve demirperde gerisi memleketlerden yapılacak ithalât için 12.318 talep (ki yekûnun % 58 ine tekabül etmektedir) ile ceman 347 küsur milyon liralık bedel kabul ve tescil olunmuştur. Bu şekilde anlaşmalı ve EPU dışı memleketlerin fiatlarının umumiyetle yüksek olduğu ve kabul ve tescil edilemeyeceği gibi doğmatik bazı hükümler bu realite karşısında hayli kıymetini kaybetmektedir.

2. *Red edilen talepler.* Daire 1957 yılı zarfında aşağıda müfredatı gösterilen 10.022 adet talepnameyi dünya piyasalarında ve EPU memleketlerinde cari en müsait fiatlara nazaran yüksek bularak red etmiştir. Bunların müfredatlı bir dökümü aşağıdaki tabloda beyan olunmuştur.

TABLO : 6

Bölgeler	Talepname adedi	Yüzdesi	Tescili talep edilen	Dairece uygun görülen
EPU içi memleketler	2.183	% 20	84.353.283	64.230.422
EPU dışı memleketler	7.839	80	203.708.048	161.411.272
Yekûn	10.022	100	288.061.331	225.641.694

Bu şekilde tescili talep edilen bedelle, Dairece uygun görülen bedel arasında 62.419.637 liralık bir fark tezahür etmektedir. Aşağıda izah edileceği üzere red edilen taleplerden 3.519 adedi Daire fiatını kabul ederek ikinci talepname şeklinde yeniden müracaatta bulunarak gerekli tescili yaptırmışlardır.

Red edilen talepler arasında gerek miktar gerekse bedel itibariyle EPU dışı ve anlaşmalı memleketler başta gelmektedir. Nitekim red edilen taleplerden % 80 ni EPU dışı ve anlaşmalı memleketlere taallük etmektedir. Redler içinde % 20 ile 2.183 adet EPU memleketlerine ait taleplerin bulunuşu şayanı dikkat bir mahiyet taşımaktadır.

3. *Kabul edilen ikinci talepler.* Dairenin çalışma yönetmeliği hükümlerine göre, reddedilen talepname sahipleri, muayyen müddet

dahil 17 Avrupa memleketi sırasıyla şunlardır: Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Federal Almanya, Yunanistan, Lüksemburg, İzlanda, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, İrlanda, Türkiye ve İngiltere'dir.

zarfında Daire fiyatını kabul ettikleri takdirde yeniden müracaat ederek, Dairece uygun görülen fiyatlara göre, ikinci bir talepname vermek hakkına sahiptirler. Bu şekilde 1957 yılı zarfında verilen talepnamelerin dökümü aşağıdaki tabloda verilmiştir.

TABLO : 7

Bölgeler	Talepname		Tescil edilen bedel
	adedi	Yüzdesi	
EPU içi memleketler	782	% 22	22.495.969
EPU dışı memleketler	2.737	78	50.158.892
Yekûn	3.519	100	72.649.861

Daire fiyatını kabul ederek ikinci talepname veren memleketler içinde EPU dışı ve anlaşmalı olanlar % 78 gibi oldukça yüksek bir nisbetle başta gelmektedirler. Bu da gösteriyor ki, Daire EPU dışı ve anlaşmalı memleketlere kendi fiyatlarını dikte ettirerek oldukça büyük bir döviz tasarrufu temin etmeye muvaffak olmuştur.

C) Grup Müdürleri Komitesi Faaliyeti :

Dairece kabule şayan görülmemeyerek red edilen talep sahiplerine Grup Müdürleri Komitesi nezdinde 7 günlük bir süre içinde itiraz etmek hakkı tanınmıştır. Daire Reisinin veya Reis Muavinlerinden birisinin başkanlığında dokuz Grup Müdürünün iltihakı ile toplanan bu Komite itirazları kısa bir zamanda tetkik ederek karara bağlamaktadır. Bu karar ya daire fiyatında ısrar yani red veya talepname sahibinin iddiasını kabul şeklinde tezahür etmektedir. Aşağıdaki tabloda Grup Müdürleri Komitesi tarafından karara bağlanan itirazların bir dökümünü bulacaksınız.

TABLO : 8

Devre	Tadilen kabul edilen			Reddedilenler	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Toplam
1957 yılı	359	% 13	2.380	% 87	2.739

Bu şekilde, Komite, bir yıl içinde yapılan 2.739 itirazın % 13 ünü yani 359 adedini uygun görmüş ve talepnameyi tadilen kabul etmiştir.

D) İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesi Faaliyeti :

Komite normal sevk ve idare faaliyeti dışında, 6 sayılı tebliğe ek B tebliği gereğince istisnai ithal taleplerini inceleyerek karara bağlamaktadır. 1957 yılı zarfında Komiteye 1099 istisnai ithal müsaadesi müracaatı yapılmıştır. Bunların kabul, red ve iade miktarları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 9

Devre	Kabul edilenler		Red edilenler		İade edilenler		
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Yekûn
1957 yılı	314	% 29	779	% 70	6	%1	1.099

Görülüyor ki, Komite geniş salâhiyetlerine dayanarak memleket ekonomisi için lüzumlu ve zarurî olan bazı talepleri, fiyat yüksekliğine rağmen, istisnai ithal rejimi dahilinde kabul etmiştir.

N E T İ C E :

Türkiye'de ithal ve ihracat malları fiyat kontrolü hakkında buraya kadar verilen izahatı bir netice ile bağlamak lâzım gelirse tenkidî ve tahlîli mahiyette olmak üzere şumûtalâaları ileri sürmek kabidir:

1. Devletin fiyat teşekkülüne ve fiyat hareketlerine müdahalesi gerek bizim memleketimizde ve gerekse yabancı memleketlerde zaman zaman kaçınılmaz bir vakıa olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu müdahalenin yerinde ve zamanında yapılması ve sağlam hukukî temellere dayanması ve müeyyedelere bağlanması lâzımdır. Burada, kanunun kontrol esaslarını, selâhiyetli mercileri ve müeyyideleri sarahaten tesbit etmesi ve buna istinaden çıkarılan kararname, talimatname ve sirkülerlerin teferruata taallûk eden meseleleri seyyal bir şekilde tanzim etmesi gerekir.

1. Memleket içi piyasalara ve dolayısıyla iç fiyatlara taallûk eden kontrol ile dış ticarete yani ithal ve ihracat mallarına râci fiyat kontrolü mahiyet itibarıyla tamamen farklıdır. Bu bakımdan her iki nevi kontrolün aynı esaslara ve farklı prensiplere dayanması lâzımdır.

3. Mer'î dış ticaret rejimi ile ithal ve ihracat malları fiyat kontrolü arasında sıkı ve yakın bir alâka mevcuttur. İthal ve ihracat malları fiyatlarının kontrolünden maksat, bir bakıma, Türkiye dış ticaretini beynemi-

lel piyasa şartlarına göre ayarlamak ve buna uydurmaktır. Bunun için de önce ihracatımızı beynelmilel piyasaya göre ayarlamak, yani yüksek fiyatla mal ihracını önlemek, sonra da beynelmilel piyasa fiyatları ile ithal fiyatlarımız arasındaki rabıtaı kurmak yani Türkiye'ye yüksek bedelle (şişirilmiş) mal ithaline mâni olmak lâzımdır. Birbirinden ayrı gibi görünen bu iki vakıa aslında birbir ile irtibatlı tek bir hâdiseni iki ayrı cepheden görünüşüdür.

4. İthal ve ihrac malları fiyat kontrolü ile dış ticaret rejiminin zayıf noktaları takviye edilecek ve onun başlıkları doldurulacaktır. İktisaden az gelişmiş ve dış ticareti devamlı surette açık veren bir memleket için bu tarz bir fiyat kontrolünün kuvvetlendirici tesir yapacağı aşîkârdır.

5. Dış ticaret sahasındaki fiyat kontrolü işi aslında bir küldür. Bunun ithal ve ihrac malları fiyat kontrolü diye ikiye ayrılması nazari bakımdan haklı görülebilirse de, tatbika'ta böyle bir tefrike yer vermemek icap eder. Dış ticaret sahasında memleketimizde halen mevcut ithal ve ihrac malları fiyat kontrol ikiliğinin, işin mahiyet farkı gözönünde bulundurulurken, zalesi ile ithal ve ihrac malları fiyat kontrolünün mevzuat, teşkilât ve çalışma esasları bakımından koordine edilerek bir birlik halinde toplanması temenniye şayandır.

6. Türkiyede ithal ve ihrac malları fiyat kontrolünün 17 senelik kısa bir tarihi vardır. Başlangıçta kontrol münhasıran ithal mallarına tevcih edilmiş, müteakiben bu ihrac mallarına da teşmil olunmuştur. Üç ayrı devrede çeşitli sistemler tecrübe edilmiş ve tatbikatta alınan neticelere göre gerekli reformlar yapılmıştır. İhrac malları fiyat kontrolü halen çeşitli teşekküller tarafından dağınık bir şekilde yapıldığı için tatbikat hakkında hüküm vermek pek kolay değildir. Fakat ithal mallarına taallük eden fiyat kontrolü müstakil bir Daire tarafından yürütülmemekte olduğu için, eldeki istatistikî donelere göre hüküm vermek daha kolaydır. Bu teşkilât 2,5 seneyi aşan mesaisi ile ithalât üzerinde müessir bir kontrol tesîs etmiş ve muvaffak olmuştur.

İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesi kuruluşundan itibaren çok kısa bir zaman içinde teşkilâtını tamamlamış, çeşitli teknik elemanlardan terakküp eden personelini fiyat kontrolü gibi güç ve inceliklerle dolu bir işe hazırlamış, Arşivini zenginleştirmiş ve dış ticarete râci müessir bir fiyat kontrol mekanizması kurmaya muvaffak olmuştur. Dairenin memleket iktisadiyatına temin ettiği faideleri iki grup etrafında toplayarak hülasa etmek kabildir. Birincisi görünür ve müşahhas faidelerdir ki, her sene memlekete yüz milyonlarca liralık bir döviz tasarrufu sağlamakta-

dır. İkinci faide *endirekt ve görünmez* şekilde tezahür etmektedir. İthal mallarına ait bir fiyat kontrol faaliyeti bir yandan açık veren tediye muvazenemizi kapatma yolunda müessir olmakta, diğer taraftan yüksek fiatlı taleplere mâni olarak endirekt şekilde kambiyo ve döviz kontrolünü ikmal etmektedir. Kalkınma hamlesi içinde bulunan memleketimiz için bu gibi bir kontrolün lüzum ve zarureti hiç bir zaman inkâr olunmaz.

İthal malları fiyat kontrolü gerek yabancı memleketlerde gerekse Türkiye'de zaman zaman tatbik edilmiş bir usuldür. Dış ticaretin, döviz ihtiyaçları ve tediye muvazenesi bakımından müşküller içinde bulunduğu devrelerde, ithal mallarının fiyat kontrolü bütün müşkilâtına rağmen bir zaruretin ifadesi olmaktadır. Nitekim Birinci ve İkinci Dünya Harplerini takip eden devrelerde birçok yabancı memleketlerde ithal malları fiyat bakımından bir kontrole tâbi tutulmuştur. İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesi tarafından yapılan kontrol da Türkiye iktisadiyatına döviz tasarrufu suretiyle büyük faydalar sağlamaktadır.

4/Ağustos/1958 tarihinden sonra girişilen istikrar tedbirleri dolayısıyla liberasyona doğru gidilmiş başta Millî Korunma Kanunu olduğu halde tekml kontrol ve tahdit rejimine şiddetli bir reaksiyon başlamıştır. Bu ara Millî Korunma Kanununun ilgası istenmekte ve Tahsis ve Tevzi Dairesi ile diğer kontrol organlarının tasfiyesi lâzım geldiği kanaati ileri sürülmektedir. Kuvvetli bir dış yardım ile desteklenen liberasyon atmosferi şüphesiz ki her türlü tahdit ve kontrol rejimini hoş görmeyecektir. Bu ara İthal Malları Fiyat Kontrolünün ilgası için de çok kuvvetli bir cereyan başlamıştır. Bu cereyanın taraftarları Dairenin ticarî hayatın icaplarına uygun şekilde seri çalışmadığı ve işleri geciktirdiği fiyat tesbit ve kontrolünde gereği şekilde supl prensipler tatbik etmediğini ileri sürmektedirler. Bu fikirlerde hakikat payı olmakla beraber dış ticareti devamlı şekilde açık veren, resmî kur ile serbest kur arasında ehemmiyetli bir dispariteni mevcut olduğu az gelişmiş memleketlerde bu tip kontroller millî ekonomiyi ayakta tutmak için lüzumlu ve zarurîdir. Bu sebeple ileride tekrar ihdas edilmek bahasına bugün için yıkıcı cereyanın tadile uğratılması ve ithal ve ihraç malları fiyat kontrolünü yeni bir revizyona tabi tutarak yaşatmak imkânlarını aramak her zamandan ziyade lâzımdır.